

Регионален документ за политики
за
одржливи прехранбени системи и
егзистенција во руралните средини на
Западен Балкан

Препораки за политики
2025

Регионален документ за политики на одржливи прехранбени системи и егзистенција во руралните средини на Западен Балкан

Објавено од:

Албанска мрежа за рурален развој

Автор:

Анила Бошњаку, доц. Проф., Земјоделски универзитет во Тирана

Методологија:

Проф.д-р сц. Бојан Стипешевик, Факултет за агробиотехнички науки Осиек, Хрватска

Преглед:

Проф.д-р сц. Бојан Стипешевик, Факултет за агробиотехнички науки Осиек, Хрватска

Евелина Азизај, национален координатор, Албанска мрежа за рурален развој

Алба Тема, раководител на проект и истражувач, Албанска мрежа за рурален развој

Дизајнирано од:

Едуарт Кани

Тирана, декември 2025 година

Овој регионален документ за политики е изработен со финансиска поддршка на Европската Унија. Содржината на овој документ е единствена одговорност на имплементаторите на проектот и не ги одразува нужно ставовите на Европската Унија.

Благодарност

Регионалниот документ за политики за одржливи прехранбени системи и егзистенција во руралните средини на Западен Балкан се базира на сеопфатна работа извршена од експерти и проектни партнери од целиот регион. Авторите изразуваат благодарност до националните експерти вклучени во изработката на Националните извештаи за зајакнување на позицијата на земјоделците во синџирите на вредност и Националните политики за одржливи прехранбени системи и рурална егзистенција во секоја од земјите на Западен Балкан, вклучувајќи ги д-р Рамадан Клисурсица (Косово*¹), д-р Драженко Будимир (Босна и Херцеговина), Линка Беатовиќ Никиќ (Црна Гора), д-р Александра Мартиновска Стојческа (Северна Македонија) и Слободан Љубојевиќ (Србија).

Посебна благодарност им се упатува на проектните тимови на Националната мрежа за рурален развој во секоја земја од Западен Балкан: Леотрим Грмизај (Косово), Ангелина Лучиќ и Душко Цвјетиновиќ (Босна и Херцеговина), Славица Делибашиќ (Црна Гора), Александра Тодоровска и Љубомир Нетков (Северна Македонија) и Драган Рогановиќ (Србија) за нивниот придонес во спроведувањето на консултативните процеси и изготвувањето на националните извештаи и документите за националните политики.

---

¹Оваа ознака не е во спротивност со позициите за статусот и е во согласност со Резолуцијата 1244/1999 на Советот за безбедност на ОН и Мислењето на МСП за Косовската декларација за независност.

Содржина

Листа на табели	5
Список на кратенки	6
Извршно резиме	7
1. Вовед	9
1.1. Позадина: Земјоделството во Западен Балкан	9
1.2. Зошто одржливост и зошто токму сега?	9
1.3. Цели на регионалниот преглед	9
1.4. Структура на документот за политики	10
2. Преглед на избрани синџири на вредност на ниво на земја	10
3. Методологија	16
3.1. Партиципативен пристап и прибирање податоци	16
3.2. Концептуална рамка на SFVCD	17
3.3. Евалуација на перформансите и оценување	18
3.4. Аналитички фази	18
4. SWOT анализа на регионално ниво	19
5. Дискусии и предложени практични мерки за одржливи прехранбени системи во земјите од WB-6	24
6. Предизвици специфични за земјата и предложени мерки за секторот за земјоделство и рурален развој во WB-6	36
6.1. Преглед на специфични карактеристики по земја	36
6.2. Предложени мерки за секоја земја од WB-6	40
7. Препораки за политики за одржливи прехранбени системи и егзистенција во WB-6	42
АНЕКСИ	46
АНЕКС А: Детални информации за консултативните состаноци по земја	46
АНЕКС Б. Краткорочни и долгорочни мерки за секоја земја од WB-6	47

Листа на табели

Табела 1: Број на учесници на консултативни состаноци по земја	16
Табела 2: SWOT - анализа на регионално ниво низ три димензии на одржливост	20
Табела 3: Преглед на заедничките предизвици во секторот за земјоделство и рурален развој во земјите од WB-6.....	24
Табела 4: Предложени краткорочни и долгорочни мерки за економска одржливост на земјоделскиот сектор во WB-6	27
Табела 5: Предложени краткорочни и долгорочни мерки за социјална одржливост на земјоделскиот сектор во WB-6	30
Табела 6: Предложени краткорочни и долгорочни мерки за еколошка одржливост на земјоделскиот сектор во WB-6	32
Табела 7: Збирна табела на предизвиците специфични по земјата во земјоделскиот сектор во земјите од WB-6	37
Табела 8: Краткорочни и долгорочни мерки во економската димензија по земја од WB-6	47
Табела 9: Краткорочни и долгорочни мерки во социјалната димензија по секоја земја од WB-6.....	48
Табела 10: Краткорочни и долгорочни мерки во еколошката димензија по секоја земја од WB-6.....	50

Список на кратенки

AKIS	Систем за земјоделско знаење и иновации
CAP	Заедничка земјоделска политика
CEFTA	Договор за слободна трговија на централна Европа
EU	Европска Унија
F2F	„Од фарма до виљушка“ (стратегија)
FAO	Организација за храна и земјоделство на Обединетите нации
GDP	Бруто домашен производ - БДП
GI	Географска ознака
INSTAT	Институт за статистика на Албанија
IPA	Инструмент за претпристапна помош (финансирање од ЕУ)
IPARD	Инструмент за претпристапна помош во рурален развој
NGO	Невладина организација
PDO	Заштитена ознака на потекло
PGI	Заштитена географска ознака
SFVCD	Развој на одржливи синџири на вредност на храната
SWOT (аналитичка рамка)	Анализа на предности, слабости, можности и предизвици
TSG	Гарантирана традиционална специјалност
WB	Западен Балкан

Извршно резиме

Земјоделскиот сектор останува главен столб на земјите од Западен Балкан (WB-6), при што значително влијае врз руралната егзистенција, безбедноста на храната и културниот идентитет во Албанија, Босна и Херцеговина, Косово, Црна Гора, Северна Македонија и Србија. Иако неговото учество во националниот БДП во последните години се намалува, земјоделството продолжува да придонесува со помеѓу 4% и 16% од националната додадена вредност, што е неколку пати повисоко од просекот на ЕУ, и со тоа има несразмерно голема улога во вработувањето. Сепак, секторот се соочува со долготрајни структурни и институционални предизвици, вклучувајќи мали стопанства, ограничена механизација, отежнат пристап до финансии и слаби организации на производители што ги прави земјоделците особено ранливи на пазарната нестабилност и надворешни шокови. Климатските промени дополнително го зголемуваат притисок преку суши, поплави и деградација на почвата, додека неусогласените политики и ограничениот институционален капацитет и понатаму го попречуваат напредокот кон усогласување со ЕУ.

Во овој контекст, регионалниот документ за политики за одржливи прехранбени системи и егзистенција во руралните средини на WB-6 обезбедува детални анализи и нуди рамка заснована на докази за поодржлив, поконкурентен и инклузивен земјоделско-прехранбен систем. Студијата го применува пристапот на ФАО за *развој на одржливи синџири на вредност на храната (SFVCD)*, обезбедувајќи споредливост низ економските, социјалните и еколошките димензии и усогласеност со Европскиот зелен договор, Стратегијата „Од фарма до вилушка“ и Заедничката земјоделска политика (CAP). Анализата се темели на богат партиципативен процес што опфати шест национални консултативни процеси, спроведени во периодот 2023-2024 низ целиот WB-6, со активно учество на земјоделци кои обезбедија директни информации од прва рака за ограничувањата и можностите во избраните синџири на вредност во секоја од земјите. Дополнително, свои мислења дадоа и преработувачите, задругите и локалните власти преку споделување на нивните ставови и искуства. Овие синџири на вредност беа избрани врз основа на следниве критериуми: значење на синџирот на вредност, конкурентска средина, производствен и преработувачки капацитет, структура на трошоци, потенцијал за профит, одржливост и државна поддршка.

Низ сите економии на WB-6, предизвиците се многу слични, вклучувајќи ги и земјоделските структури кои остануваат доминирани од микро-стопанства, пристапот до финансии е ограничен поради високите каматни стапки и строгите барањата за обезбедување, како и недоволно развиена преработувачка и логистичка инфраструктура потребна за создавање додадена вредност или пристап до извозните пазари. Исто така, организациите на производители и задругите се сè уште слабо развиени, оставајќи ги земјоделците со мала преговарачка моќ. Од социјален аспект, широко распространетата неформалност, родовата нееднаквост и иселувањето на младите претставува ризик од ерозија на човечкиот капитал. Од друга страна, земјоделскиот сектор е многу ранлив на климатските промени, соочувајќи се со предизвици како ерозија на почвата, деградација на пасиштата и неефикасно управување со ѓубривото, што ги зголемува емисиите на стакленички гасови и го загрозува биодиверзитетот.

И покрај овие заеднички предизвици, земјите од WB-6, исто така, покажуваат значајни предности што создаваат вистински темели за одржлив развој, вклучувајќи поволни агро-климатски услови, долги земјоделски традиции и богата разновидност на специјализирани

производи со висока додадена вредност. Исто така, можностите како што се ангажирањето на донаторите и инструментите на ЕУ за претпристапна помош, вклучувајќи го и IPARD, веќе поддржуваат инвестиции во инфраструктура, обука и квалитет. Овие ресурси, во комбинација со растечката домашна побарувачка и заедничката аспирација за членство во ЕУ, нудат единствена можност за забрзување на трансформацијата кон одржливи прехранбени системи. Оваа транзиција истовремено претставува и неопходност и можност за земјите од WB-6. Одржливоста не е надворешна условеност, туку пат кон отпорност и достоинство за руралните заедници. Усогласувањето со Европскиот зелен договор му овозможува на регионот пристап до нови пазари, технологии и инвестиции, доколку земјите дејствуваат заеднички и стратешки. Со модернизирање на институциите, зајакнување на соработката меѓу земјоделците и прифаќање на еколошката и социјалната одржливост, WB-6 може да го трансформира земјоделството од сектор на преживување во одржлив и конкурентен сектор.

1. Вовед

1.1. Позадина: Земјоделството во Западен Балкан

Земјоделството останува стратешки столб во земјите од Западен Балкан (WB-6): Албанија, Босна и Херцеговина, Косово¹, Црна Гора, Северна Македонија и Србија, обезбедувајќи рурална вработеност, безбедност на храната и културен идентитет. Иако уделот на секторот во БДП варира по земји (се движи од 3,1% за Србија и 15,5% за Албанија во 2024 година)², тоа е постојано повисоко од просекот на ЕУ (1,6%, во 2024 година)³ и како таков, е поизложен на продуктивни, социјални и еколошки ризици. Во структурата на фармите доминираат мали и фрагментирани стопанства, при што профитот и продажбата во одредени случаи зависат од неформалност, а преработувачките капацитети и инфраструктурата за квалитет се недоволно развиени. Климатските шокови (суши, поплави, топлотни бранови) и притисоците врз природните ресурси (деградација на почвата, недостиг на водата, опаѓање на пасиштата) дополнително ги продлабочуваат економските ранливости, со директни импликации врз конкурентноста и руралната егзистенција⁴.

1.2. Зошто одржливост и зошто токму сега?

Во време на глобални кризи, одржливоста не е избор, туку е главен водич за промените насочени кон обезбедувањето одржливи прехранбени системи и рурална егзистенција. Европскиот зелен договор и неговата стратегија „Од фарма до виљушка“ (Farm to Fork - F2F), заедно со Заедничката земјоделска политика (CAP), поставуваат јасна насока: побезбедна храна, пониски емисии, посилни заштита на биодиверзитетот, циркуларно користење на ресурсите и пофер распределба на вредноста долж синцирите. За земјите од WB-6 кои се на патот кон ЕУ, усогласувањето со Стратегијата F2F и CAP истовремено претставува услов за пристап до пазарите и можност за модернизација на земјоделскиот сектор, зајакнување на институционалните капацитети и мобилизација на инвестиции од јавниот и од приватниот сектор. Затоа, мерењето и унапредувањето на одржливоста низ економските, социјалните и еколошките столбови е од суштинско значење за намалување на ризикот, зголемување на продуктивноста и отклучување на пристапот до пазарите и финансирањето на ЕУ.

1.3. Цели на регионалниот преглед

Главните цели на овој регионален документ за политики се следниве:

1. Оценка на перформансите на одржливоста на избрани синцири на вредност (Албанија, млечни производи; БиХ, млечни производи; Косово, зеленчук и млечни производи; Црна Гора, млечни производи; Северна Македонија, мед; Србија, црвена пиперка/ ајвар) низ економски, социјални и еколошки димензии.

---

² Светска банка, 2025 година. *Земјоделство, шумарство и рибарство, додадена вредност (% од БДП)*. Индикатори за светски развој. Преземено од <https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS>

³ Трговска економија. Европска Унија - Земјоделство, додадена вредност (% од БДП). Преземено од <https://tradingeconomics.com/european-union/agriculture-value-added-percent-of-gdp-wb-data.html>

⁴ Светска банка. (2024). Извештај за климата и развојот на земјите од WB-6 (CCDR). Вашингтон, ДЦ: Светска банка. Достапно на: <https://www.worldbank.org/en/region/eca/publication/western-balkans-6-ccdr>

2. Разбирање на системските предизвици што ги ограничуваат перформансите преку идентификување на клучните организациски, институционални, еколошки и пазарни слабости.
3. Обезбедување практични препораки засновани на докази, со приоритетни мерки за владите, агенциите за развој и ЕУ за забрзување на реформите усогласени со ЕУ, зајакнување на отпорноста и зголемување на додадената вредност и правичноста долж синцирите.

1. 4. Структура на документот за политики

Документот започнува со концизни прегледи по земји кои опфаќаат демографија, користење на земјиштето, структура на стопанствата, механизација, економски придонес на земјоделството, трговски позиции во избраните синцири на вредност и клучни празнини. Потоа се објаснува методологијата на пристапот SFVCD, детално наведувајќи ги изворите на податоци, партиципативните чекори, оценувањето и начинот на усогласување на квантитативните и наративните докази. Следува унифицирана SWOT - анализа, која ги разложува предностите, слабостите, можностите и предизвиците низ економските, социјалните и еколошките димензии.

Врз основа на овие наоди, извештајот идентификува сет на прекугранични структурни предизвици заеднички за регионот, заедно со практични препораки за претпристапни мерки за нивно надминување. Потоа се презентираат прилагодени дијагнози за соодветниот синцир на вредност во секоја земја и завршува со приоритетни, акциски ориентирани препораки за владите, развојните партнери и донаторите, поставувајќи патоказ за поодржливи прехранбени системи и егзистенција во WB-6.

2. Преглед на избрани синцири на вредност на ниво на земја

Албанија (синцир на вредност за млечни производи)

Според INSTAT,⁵ во 2023 година Албанија броела околу 2,4 милиони жители, но не се достапни дезагрегирани податоци за урбано-руралната поделба. Земјоделското земјиште опфаќало 11.363 км² во 2021 година, што претставува околу 40% од националната територија⁶, а земјоделството, шумарството и рибарството заедно придонеле со 16,2% од БДП во 2023 година (намален од 18,8% во 2020 година), што и понатаму е далеку над просекот на ЕУ⁷. Млечниот сектор останува централна активност, со учество од околу 40% од земјоделското производство, но се соочува со структурни предизвици, вклучувајќи доминација на мали фарми (96% со помалку од пет крави), неформална продажба, ограничен пристап до услуги за проширување и финансирање и еколошки притисоци поврзани со управувањето со ѓубривото и деградацијата на пасиштата. Трговијата со млечни производи останува структурно дефицитарна, бидејќи недостатоците во домашното

⁵ ИНСТАТ, (2024). Попис на населението и домаќинствата 2023. Пристапено на <https://www.instat.gov.al/en/census-2023/>

⁶ Светска банка. (2024б). Земјоделско земјиште (% од површината), Албанија. Светска банка. <https://data.worldbank.org/indicator/AG.LND.AGRI.ZS?locations=AL>

⁷ Светска банка. (2024в). Земјоделство, шумарство и рибарство, додадена вредност (% од БДП). Индикатори за светски развој. <https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS>

производство се покриваат преку увоз на млеко во прав, путер и сирење, додека неформалните прекугранични текови дополнително го отежнуваат веродостојното мерење на трговијата ⁸.

Босна и Херцеговина (синцир на вредност за млечни производи)

Населението на Босна и Херцеговина е околу 3,2 милиони жители, додека земјоделското земјиште опфаќа 22.630 км² или околу 44% од вкупната површина на земјата.⁹ Придонесот на земјоделството во БДП изнесувал 4,65% во 2023 година, што е намалување од 5,91% во споредба со 2020 година.¹⁰ Млекото и млечните производи придонесуваат со приближно 40% од сточарското производството, но бројот на производители продолжува да се намалува, при што многумина функционираат на ниво на егзистенција. Механизацијата и преработувачките капацитети остануваат ограничени, а федералната структура на управување ја отежнува кохерентната земјоделска политика и советодавните услуги, бидејќи надлежностите се поделени меѓу државно, ентитетско, кантонално и локално ниво. Ова доведува до фрагментирани податоци, преклопувачки шеми на субвенции и неконзистентни мерки за рурален развој, што ја поткопува конкурентноста и координацијата. Трговскиот биланс на млечни производи останал негативен и во 2023 година, со сооднос на покриеност на извозот со увоз од -56 %.¹¹

Косово (синцир на вредност за зеленчук и млечни производи)

Населението на Косово е околу 1,5 милиони жители, додека во 2022 година биле евидентирани околу 420.482 хектари искористена земјоделска површина.¹² Во 2023 година, земјоделството, шумарството и рибарството придонеле со 7,22% во БДП на земјата.¹³ Секторот, особено избраните синцири на вредност, се соочува со неколку предизвици како што се високо фрагментираните земјоделски структури, доминирани од мали производители со ограничен пристап до советодавни услуги, механизација и финансии, како и слабите производителски организации и климатските ранливости како што се сушите и недостигот на вода, кои, заедно со зголемените трошоци за влезни материјали, ја ограничуваат продуктивноста и квалитетот. Трговскиот биланс на земјоделството и храната останува негативен, при што и зеленчукот и млечните производи во голема мера се потпираат на увоз за да ја задоволат домашната побарувачка, додека извозот е скромен

---

⁸ Албанска мрежа за рурален развој, (2025). Национална политика за одржливи прехранбени системи и егзистенција во руралните средини – Албанија. Пристапено на: <https://anrd.al/wp-content/uploads/2025/11/National-Policy-Document-Albania-1.pdf>

⁹ Светска банка. (2024e). Земјоделско земјиште (% од површината), Босна и Херцеговина. Светска банка. <https://data.worldbank.org/indicator/AG.LND.AGRI.ZS?locations=BA>

¹⁰ Светска банка. (2024f). Земјоделство, шумарство и рибарство, додадена вредност (% од БДП), Босна и Херцеговина. Светска банка. <https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS?locations=BA>

¹¹ Мрежа за рурален развој на Босна и Херцеговина, (2025). Национална политика за одржливи системи за храна и егзистенција во руралните средини - Босна и Херцеговина. Пристапено во: [Policy document: Održivi prehrambeni sistemi i sredstva za život u ruralnim područjima - ПОРТАЛ АГРОКУЛТУРА](#)

¹² Светска банка. (2024g). Процени на населението, Косово. Светска банка. Пристапено на: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=XK>

¹³ Светска банка. (2024ч). Земјоделство, шумарство и рибарство, додадена вредност (% од БДП), Косово. Светска банка. <https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS?locations=XK>

поради ограничениот капацитет за преработка, системите за сертификација и интеграцијата на пазарот, и покрај поволните агроклиматски услови и растечката домашна побарувачка.¹⁴

Црна Гора (синцир на вредност за млечни производи)

Населението на Црна Гора во 2024 година броело 623.831 жители, а земјоделското земјиште опфаќа 2.556 км², што претставува приближно 18% од територијата на земјата.¹⁵ Придонесот на земјоделството во БДП се намалил од 7,6% во 2020 година на 5,5% во 2023 година.¹⁶ Иако синцирот на вредност за млечни производи останува многу важен за секторот, тој се соочува со неколку предизвици како што се недоволно развиените преработувачки капацитети, ниските откупни цени за земјоделците и слабата пазарна организација. Планинскиот релјеф на земјата и дисперзираните рурални населби дополнително ги зголемуваат трошоците за собирање и логистика, ограничувајќи ја конкурентноста и ефикасноста на обемот.¹⁷ Во 2024 година, увозот на млечни производи изнесувал приближно 79,8 милиони евра, додека извозот достигнал само 0,25 милиони евра, што ја нагласува секторската силната зависност од увоз.¹⁸

Северна Македонија (синцир на вредност за мед)

Населението во Северна Македонија броело околу 1,7 милиони жители, додека земјоделското земјиште опфаќа приближно 12.600 км² во 2021 година, што е речиси половина од територијата на земјата.¹⁹ Во 2024 година, земјоделството, шумарството и рибарството придонесувале со околу 5,9% во БДП, синцирот на вредност за мед се идентификува како важен придонесувач за руралната егзистенција и екосистемските услуги, особено во планинските и депопулираните подрачја. Сепак, секторот се карактеризира со фрагментирано производство, слаби производителски организации, ограничена советодавна и ветеринарна поддршка и изложеност на нефер трговски практики кои ги ставаат малите пчелари во неповолна положба. Трговскиот биланс е негативен, при што Северна Македонија увезува приближно 2,5 пати повеќе мед отколку што извезува, создавајќи трговски дефицит од околу 358.000 евра.²⁰

---

¹⁴ Мрежа на организации за рурален развој на Косово, (2025). *Национална политика за одржливи прехранбени системи и егзистенција во руралните средини - Косово* [Необјавен нацрт на политиката].

¹⁵ Светска банка. (2024i). *Процени на населението, Црна Гора*. Светска банка. <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=ME>

¹⁶ Светска банка. (2024j). *Земјоделско земјиште (% од површината), Црна Гора*. Светска банка. <https://data.worldbank.org/indicator/AG.LND.AGRI.ZS?locations=ME>

¹⁷ Мрежа за рурален развој на Црна Гора, (2025). *Национална политика за одржливи прехранбени системи и егзистенција во руралните средини – Црна Гора*. Пристапено на: [National policy on sustainable food systems and livelihoods in rural | Ruralnet.mk](#)

¹⁸ МОНСТАТ, (2025). *Надворешна трговија со земјоделски и прехранбени производи*. Пристапено на: <https://www.monstat.org/eng/novosti.php?id=4261>

¹⁹ Светска банка. (2024л). *Процени на населението, Северна Македонија*. Светска банка. <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=MK>

²⁰ Мрежа за рурален развој на Северна Македонија, (2025). *Национална политика за одржливи прехранбени системи и егзистенција во руралните средини - Северна Македонија*. Пристапено на: <https://ruralnet.mk/en/documents-publications-f2f/nacionalna-politika-f2f>

Србија (синцир на вредност за црвена пиперка/ ајвар)

Во 2021 година, населението на Србија броело околу 6,6 милиони жители, а земјоделското земјиште опфаќа 34.850 км².²¹ Според статистичките податоци, земјоделскиот сектор придонесувал со 3,79% во БДП на земјата.²² Црвената пиперка претставува значајна активност во земјоделскиот сектор и има силна традиција во заштитата на географската ознака (GI), особено „Лесковачки домаћи ајвар“, кој комбинира наследна вредност со пазарен потенцијал. Сепак, и покрај поволните агро-климатски услови и квалитетните суровини, секторот се соочува со климатска варијабилност што влијае на приносите, недостиг на работна сила, ограничени капацитети и усогласеност меѓу малите преработувачи и ограничен колективен маркетинг и брендирање. Анализата покажува дека повеќето мали производители функционираат како независни субјекти, со минимална хоризонтална соработка, додека конкуренцијата од поевтиниот индустриски или увезен ајвар дополнително ја притиска профитабилноста.²³

Заеднички модели низ целиот регион

Во сите шест земји од Западен Балкан, земјоделството продолжува да има преголемо економско и социјално значење во споредба со просекот на ЕУ. И покрај структурната и институционалната разновидност, националните документи за политики покажуваат силна конвергенција на неколку периодични теми што ги обликуваат земјоделско-прехранбените системи низ регионот, опишани на следниов начин:

Прво, производствените структури остануваат високо фрагментирани, доминирани од мали семејни фарми кои често работат на полу-егзистенцијални нивоа. Оваа неусогласеност ја ограничува механизацијата, колективните инвестиции и пристапот до финансии, одржувајќи ја продуктивноста под потенцијалот и ограничувајќи го учеството на формалните пазари.

Второ, производителските организации и советодавните системи се недоволно развиени. Во сите шест земји, покриеноста со земјоделски советодавни услуги останува ограничена, додека формирањето на задруги и групи на производители е бавно и нерамномерно. Овој слаб институционален столб ја намалува преговарачката моќ на земјоделците, го попречува преносот на знаење и ја ограничува интеграцијата во синцирите на вредност и современите пазари.

Трето, еколошките и климатските предизвици се интензивираат. Недостатоците во управувањето со животната средина, особено во ракувањето со ѓубривото, наводнувањето и контролата на ерозијата, опстојуваат, додека инвестициите во зелена инфраструктура остануваат ограничени. Како резултат на тоа, и растителното и сточарското производство се соочуваат со зголемени ризици по продуктивноста.

---

²¹ Светска банка. (2024о). *Процени на населението, Србија*. Светска банка.

<https://databank.worldbank.org/source/population-estimates-and-projections>

²² Светска банка. (2024q). *Земјоделство, шумарство и рибарство, додадена вредност (% од БДП), Србија*.

Светска банка. <https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS>

²³ Мрежа за рурален развој на Србија, (2025). *Национална политика за одржливи прехранбени системи и егзистенција во руралните средини - Србија* <https://www.ruralsrbija.rs/index.php/srl/vest/pripremljene-preporuke-za-unapredenje-lanca-vrednosti-paprika-ajvar>.

Четврто, трговскиот биланс на земјоделско-прехранбените производи е структурно негативен во анализираниите синџири на вредност, вклучувајќи ги млечните производи, зеленчукот, медот и ајварот. Домашното производство ретко ја задоволува националната побарувачка, а извозот е ограничен од тесни грла во преработката и сертификацијата, проблеми со обезбедувањето квалитет и ограничена диференцијација на производите.

Неусогласеноста на политиките и ограничената координација продолжуваат да ги поткопуваат перформансите. Федералниот систем на Босна и Херцеговина го илустрира екстремниот случај, но дури и унитарните земји се соочуваат со предизвици во усогласувањето на централните и локалните институции. Процесите на усогласување со ЕУ, особено во рамките на Заедничката земјоделска политика и Стратегијата „Ф2Ф“, почнаа да напредуваат, но институционалниот капацитет, системите за следење и проширување остануваат слаби низ целиот регион. Заедно, заедничките модели потврдуваат регион кој се наоѓа во постепена, но нерамномерна транзиција кон одржливи и инклузивни земјоделско-прехранбени системи.

3. Методологија

3.1. Партиципативен пристап и прибирање податоци

Регионалниот документ за политики е резултат на процес на партиципативна консултација со земјоделците низ земјите од WB-6. Процесот беше воден од унифицирана методологија за партиципативна консултација и дијалог за зајакнување на позицијата на земјоделците во синцирот на вредност.²⁴ Во периодот 2024-2025, во секоја од земјите од WB-6 се одржаа по пет партиципативни работилници со земјоделци.

Вкупно 460 земјоделци учествуваа на консултативните состаноци низ регионот, вклучувајќи 167 жени и 111 млади луѓе (18-40 години). Земјоделците беа вклучени во различните синцири на вредност, вклучувајќи лековити и ароматични растенија (МАР), млечни производи, мед, зеленчук и црвена пиперка. Во Табела 1 е даден преглед на учесниците по земја и синцир на вредности (*детални информации за учесниците може да се најдат во Анекс А*).

Табела 1: Број на учесници на консултативни состаноци за секоја земја

Земја	Синцир на вредност	Број на учесници	Жени	18-40 години
Албанија	МАП, Млеко и млечни производи	78	16	15
Босна и Херцеговина	Млеко и млечни производи	82	54	23
Косово	Зеленчук, млеко и млечни производи	62	10	25
Црна Гора	Млеко и млечни производи	77	24	18
Северна Македонија	Мед	94	19	0
Србија	Црвена пиперка	67	44	30
Вкупно во земјите од WB-6		460	167	111

Извор: Автори, врз основа на податоците од проектот F2F Academy

Истовремено, консултативниот процес им овозможи на земјоделците подобро да ја разберат својата позиција во рамките на синцирите на вредност и да се запознаат со факторите, и позитивни и негативни, кои влијаат на одржливоста на тековните синцири на вредност. Дополнително, тие беа информирани и за барањата и приоритетите потребни за зајакнување и унапредување на овие синцири на вредност.

Освен примарните податоци преку партиципативните процеси, анализата се потпираше на широк спектар на секундарни извори на податоци, вклучувајќи ги националните статистички агенции, министерствата за земјоделство и меѓународните бази на податоци

²⁴ Методологијата за партиципативна консултација и дијалог за зајакнување на позицијата на земјоделците во синцирот на вредности ја разви проф. д-р сц. Бојан Стипешевик од Факултетот за агроботнички науки во Осиек. Оваа методологија служеше како примарна алатка за спроведување на процесот на консултација во земјите од ЗБ-6.

како што се FAOSTAT и EUROSTAT. Дополнителни докази беа собрани од системите за следење на IPARD и IPA, евиденцијата на земјоделските стопанства на ниво на фарма (FADN) како и документи за политики, вклучително стратегиите за рурален развој и секторските извештаи. Студиите кои беа поддржани од донатори и евалуациите на проекти, особено од FAO, GIZ, UNDP, Италијанската соработка и Светската банка, дополнително го збогатија збирот на податоци, обезбедувајќи сеопфатен преглед на трендовите во производството, динамиката на пазарот и институционалните рамки низ целиот регион.

По завршување на процесот на прибирање податоци, беа развиени шест национални извештаи за *партиципативни консултации и дијалог за зајакнување на позицијата на земјоделците во синцирот на вредности, при што секој од нив ги испитуваше предизвиците и можностите со кои се соочуваат земјоделците во WB-6 низ избраните синцири на вредност*. Исто така, за секоја земја беше подготвен еден национален документ за политики за *одржливи прехранбени системи и рурална егзистенција*, кој обезбедуваше длабинска анализа на економските, социјалните и еколошките перформанси на соодветните синцири на вредност во согласност со принципите на методологијата на FAO. За да се справат со системските предизвици идентификувани во рамките на соодветните синцири на вредност, документите за политики обезбедија збир на кохерентни и применливи препораки насочени кон зајакнување на одржливоста, конкурентноста и отпорноста во секоја од земјите од WB-6.

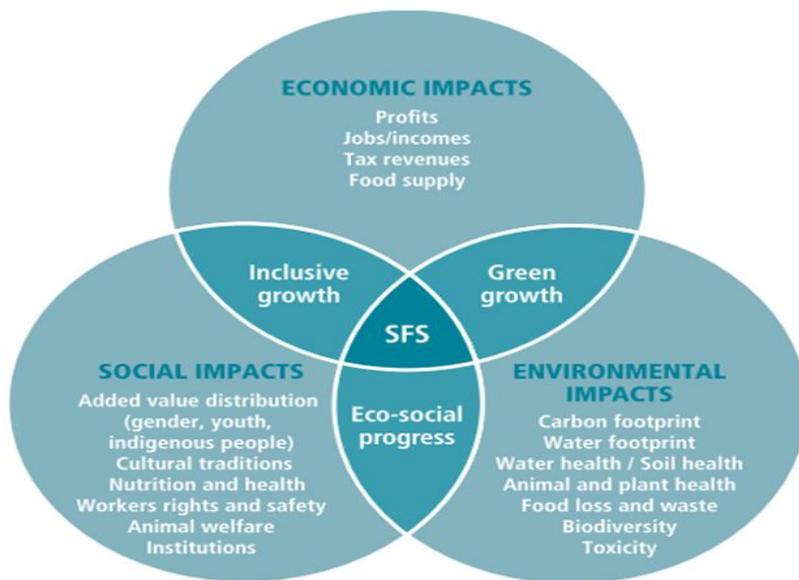
3.2. Концептуална рамка на SFVCD

Документот за регионална политика се базира на 6 национални документи за политики развиени во секоја од земјите од WB-6 врз основа на концептуалната рамка на SFVCD.²⁵ Оваа рамка дефинира десет принципи што опфаќаат економска, социјална и еколошка одржливост, динамични/системски процеси, управување и ориентација кон крајниот пазар, стратешко планирање, унапредување, можности за проширување и вклучување на повеќе засегнати страни.

Во случајот на Документот за регионални политики, анализите се фокусирани само на Фаза 1 од SFVCD: Мерење на перформансите. Оваа фаза проценува дали специфичните синцири на вредност овозможуваат економска профитабилност, социјална инклузивност и управување со животната средина. Економската одржливост ги разгледува профитабилноста и пристапот до пазарот за засегнатите страни; социјалната одржливост ја проценува еднаквоста, условите за работа и вклучувањето на жените и младите; одржливоста на животната средина го анализира влијанието врз земјиштето, водата и биодиверзитетот. Иако се третираат одделно, овие димензии се преклопуваат, а компромисите се анализираат за да се усогласат со Стратегијата F2F и барањата на CAP. Дијаграмот подолу ја објаснува методолошката рамка.

---

²⁵ FAO (2014). *Одржлив развој на синцирот на вредности на храната: Водечки принципи*. Рим: Организација за храна и земјоделство на Обединетите нации. ISBN: 978-92-5-108481-6. Достапно на: <https://www.fao.org/3/i3953e/i3953e.pdf>

Слика 1: Одржливи синџири на вредност во прехранбениот сектор согласно концептуалната рамка на FAO – SFVCD

3.3. Евалуација на перформансите и оценување

Перформансите низ сите синџири на вредност беа оценети со користење на стандардизирана методологија која ги претвора квалитативните докази во квантитативни оценки. Применет е заеднички систем за оценување, користејќи скала од 1 до 3 во која: 1 означува дека одреден елемент ја намалува одржливоста, 2 укажува на неутрален или мешан ефект, а 3 означува позитивен придонес кон одржливоста. Во некои случаи, подетална скала од 1 до 5 се користи за евалуација на економските, социјалните и еколошките индикатори, вклучувајќи профитабилност, вработеност, пристап до пазарот, услови за работа, вклучување на полот и младите, емисии на стакленички гасови, биодиверзитет и управување со отпад. Потоа беа пресметани и потврдени композитни оценки за секој столб за одржливост преку експертски преглед. Онаму каде што беа користени наративни проценки, тие беа систематски преведени во истата рамка за оценување за да се обезбеди конзистентност и споредливост во сите контексти.

3.4. Аналитички фази

Покрај процесот за оценување, сите национални документи за политики применија структуриран, повеќестепен аналитички процес за дијагностицирање на системски предизвици во рамките на синџирите на вредност. Ова обично започнуваше со оценување на одржливоста, користејќи стандардизирани квантитативни скали (првенствено од 1-3, каде што 1 означува негативно влијание врз одржливоста, 2 неутрален ефект и 3 позитивен придонес; а во некои случаи, скала од 1-5 за да се овозможи попрецизна диференцијација низ економските, социјалните и еколошките индикатори). По оценувањето следеше анализа на коренот на причините и системите, што вклучуваше мапирање на синџирите на вредност, дијагностика на управувањето и проценки на пазарот и потрошувачите за да се идентификуваат основните ограничувања како што се фрагментацијата, неформалноста,

празнините во координацијата и ограничениот капацитет за спроведување. Третата фаза се фокусираше на триангулација и валидација, потпирајќи се на националните документи за политики и наодите од националните извештаи. Во завршна фаза, доказите беа реорганизирани и синтетизирани во пошироки цели за одржливост на политиките. Оваа унифицирана аналитичка рамка, оценување, системска дијагностика и валидација на докази, обезбеди кохерентна основа за формулирање на акциони и контекстуално релевантни мерки за политиката низ целиот регион.

4. SWOT анализа на регионално ниво

Националните документи за политики од Албанија, Босна и Херцеговина, Косово, Црна Гора, Северна Македонија и Србија укажуваат на заеднички обрасци низ земјоделско-прехранбените системи на Западен Балкан. SWOT-анализата на регионално ниво, заснована на рамката на SFVCD, ги оценува економските, социјалните и еколошките димензии низ целиот регион. Табелата подолу ги сумира клучните предности, слабости, можностите и предизвици, додека придружниот наратив дава подетално објаснување за секој елемент. Анализата се темели на докази од студии по земји и партиципативни консултации, обезбедувајќи сеопфатна регионална перспектива.

Табела 2: SWOT- анализа на регионално ниво низ три димензии на одржливост

	Предности	Слабости	Можности	Предизвици
Економска	<ul style="list-style-type: none"> - Поволни агро-климатски услови за развој на земјоделски активности - Долгите земјоделски традиции го одржуваат потенцијалот за земјоделско производство. - Специјализирани производи со високо додадена вредност (сирење, мед, ајвар) со потенцијал за заштита со географска ознака и извоз. - Зголемување на приносите на млеко во Албанија и БиХ. 	<ul style="list-style-type: none"> - Доминација на мали фарми (просечно 2-6 хектари) и висока неусогласеност што ги ограничува економиите од обем. - Ниски нивоа на профитабилност и продуктивност. - Ограничен пристап до кредити поради барања за обезбедување и високи каматни стапки. - Недостаток на работна сила и зголемување на трошоците за работници кои не се занимаваат со земјоделство. - Ограничени капацитети за обработка, сертификација и маркетинг. - Лоша инфраструктура (патишта, ладилници, логистика) и ограничено осигурување. - Неформалните пазари и слабите земјоделски организации ги оставаат производителите со ниска преговарачка моќ. - Ниско ниво на свесност и примена на дигитални технологии. - Ограничен пристап до квалитетни советодавни услуги. 	<ul style="list-style-type: none"> - Усогласувањето со Заедничката земјоделска политика на ЕУ овозможува финансирање за консолидација, механизација и унапредување на синцирите на вредност. - Се очекува земјишните реформи, задругите и договорното производство да ја зголемат ефикасноста. - Поддршката од IPARD може да ја подобри инфраструктурата и да ја зголеми конкурентноста. - Шемите за квалитет (GI), органската сертификација итн. го зголемуваат пристапот до премиум пазарите. 	<ul style="list-style-type: none"> - Депопулација и недостаток на волја кај младите луѓе да се занимаваат со земјоделство. - Нестабилноста на пазарот, високите трошоци за влезни материјали и климатските шокови ја загрозуваат профитабилноста на земјоделските производи. - Доцнењето во усогласувањето со Заедничката земјоделска политика (CAP) и сложените структури на управување ја попречуваат реформата.

Социјална	<ul style="list-style-type: none"> - Силни рурални традиции, семејни земјоделски системи и традиционални земјоделски практики што го зачувуваат меѓугенерациското знаење. - Земјоделството останува централно за руралните средини, поддржувајќи ја вработеноста и локалната безбедност на храната. - Висока социјална кохезија и отпорност на заедницата, што овозможува соработка и споделување знаење. - Активни граѓански организации и здруженија на земјоделци кои ги застапуваат земјоделците. 	<ul style="list-style-type: none"> - Миграцијата и стареењето на населението ја намалуваат достапноста и учеството на работната сила во руралните средини. - Недостаток на волја кај младите луѓе да инвестираат во руралните заедници, што го намалува обновувањето на генерациите на фармите. - Родовата нееднаквост ја ограничува инклузивноста во земјоделските активности и донесувањето одлуки. - Ограничениот пристап до социјална заштита и пензии ја зголемува ранливоста. - Низок квалитет на образование, здравствени услуги, патна инфраструктура и јавен превоз. 	<ul style="list-style-type: none"> - Усогласување со Заедничката земјоделска политика на ЕУ и други земјоделски програми на ЕУ. - Зајакнување на задругите и напредок во усвојувањето на AKIS системите. - Напредок во зголемувањето на формалното вработување, работничките права и подобрените услови за работа. - Зголемени инвестиции во стручно образование, обуки и советодавни услуги. - Зголемување на свеста и постепено усвојување на дигиталните технологии. - Промоција на рурален туризам, традиционални производи и културно наследство. 	<ul style="list-style-type: none"> - Висока емиграција и стареење на населението. - Ограничен пристап до кредити и финансиски услуги, особено за малите земјоделци, жените од руралните средини и младите луѓе. - Слаби институции и управување, неформалност и ограничена транспарентност на пазарот. - Исклучување на жените од руралните средини и младите луѓе од процесот на донесување одлуки.
------------------	---	--	--	--

Еколошка	<ul style="list-style-type: none"> - Разновидни агро-екосистеми и традиционални агропасторални системи. - Висок удел на земјоделско земјиште во регионот. - Присуство на пасишта, шуми и мочуришта. - Традиционално земјоделство со ниски вложувања и агропасторални системи. - Интеграција на системи за одгледување култури и добиток и одржливо користење на земјиштето. 	<ul style="list-style-type: none"> - Ниски приноси на добиток и лошо управување со ѓубривото. - Ерозија на почвата, деградација на пасиштата и уништување на шумите. - Ограничено усвојување на климатски паметни земјоделски практики, обновливи извори на енергија и рециклирање на отпад. - Слаб мониторинг на животната средина и спроведување на прописите. - Фрагментирани земјишни поседи и неодржливи практики на користење на земјиштето. - Во некои области се јавуваат прекумерно пасење и монокултура. - Ограничена свест и познавање на практиките за еколошка одржливост кај земјоделците. 	<ul style="list-style-type: none"> - Зајакнато управување и мониторинг на животната средина, поддржано од усогласување со ЕУ и регионална соработка. - Регионални и национални политички рамки, како што се усогласување со Европскиот зелен договор, САР мерките за заштита на животната средина и стратегиите за прилагодување кон климатските промени. - Усвојување на климатски паметни земјоделски практики и подобро одгледување добиток. - Проширување на обновливите извори на енергија, вклучувајќи биогаз, сончева енергија и мали хидроцентрали. - Развој на еко-туризам и агро-туризам за диверзификација на руралните приходи, а воедно и промоција на зачувувањето и културното наследство. 	<ul style="list-style-type: none"> - Ограничен напредок во спроведувањето на Зелената агенда за Западен Балкан (GAWB). Слабо спроведување на еколошките прописи и фрагментираното спроведување на политиките го ограничуваат ефикасното управување со природните ресурси. - Зголемена фреквенција и интензитет на суши, поплави и штетници. - Зголемување на температурите и климатска варијабилност. - Губење на биодиверзитетот и деградација на почвите, пасиштата и шумите.
-----------------	--	---	--	---

5. Дискусии и предложени практични мерки за одржливи прехранбени системи во земјите од WB-6

Анализата покажува дека земјоделско-прехранбените системи се соочуваат со слични структурни проблеми во сите шест земји од Западен Балкан - Албанија, Босна и Херцеговина, Косово, Црна Гора, Северна Македонија и Србија. SWOT анализата на приоритетните синџири на вредност укажува дека земјоделството и руралниот развој во секоја земја се ограничени од фрагментирани производствени структури, слаба организација на производители, ограничен пристап до знаење и финансии, постојани социјални нееднаквости и притисоци врз животната средина. Оваа синтеза ги истакнува заедничките предизвици низ економските, социјалните и еколошките димензии и предлага клучни мерки што треба да се спроведат пред пристапувањето кон ЕУ за зајакнување на конкурентноста и одржливоста.

Табела 3: Преглед на заедничките предизвици во секторот за земјоделство и рурален развој во земјите од WB-6

Димензија	Заеднички предизвици
Економска	<p><u>Доминација на мали фарми.</u> Производството е доминирано од мали семејни фарми, што ги ограничува економиите на обем и ефикасноста. Просечната големина на фармите е најмала во Албанија (1,2 хектари), по што следат Косово (1,5 хектари), Црна Гора (2 хектари), Северна Македонија (2,6 хектари) и Босна и Херцеговина (3 хектари), додека Србија има најголема просечна големина на фарми (6 хектари).</p> <p><u>Ограничен пристап до финансии.</u> Високите каматни стапки, недостигот на соодветно обезбедување и сложените административни процедури исклучуваат голем број мали земјоделци од формалните кредитни системи. Ова, пак, го ограничува инвестирањето во опрема, технологија и надградба на фармите, одржувајќи ниски нивоа на продуктивност и профитабилност. Исто така, националните програми за поддршка во повеќето земји од WB-6 се оценуваат како недоволни за задоволување на реалните потреби на земјоделците.</p> <p><u>Недоволно развиена инфраструктура за квалитет.</u> Недоволните капацитети за складирање, слабо развиените преработувачки капацитети и ограничената логистика на ладниот синџир придонесуваат за загуби на производи и понизок квалитет, ослабувајќи ја конкурентноста на производите на локалните и меѓународните пазари.</p> <p><u>Организација на синџирите на вредност.</u> Неформалните пазари доминираат, преговарачката моќ на земјоделците е ниска, а производителските групите на производители или задругите не се функционални. Оваа неусогласеност низ вредносните синџири ја ограничува способноста на земјоделците да преговараат за подобри цени или да пристапат до нови пазари.</p> <p><u>Човечки капитал и примена на технологии.</u> Ограниченото знаење, недоволната обука и прифаќање на иновации ја ограничуваат продуктивноста. Ниската свест, слабата советодавна поддршка и недостигот на технички вештини го попречуваат усвојувањето на технологијата, додека празнините во обуките и советодавните услуги ги спречуваат малите земјоделци да се модернизират.</p> <p><u>Ниска профитабилност.</u> Високите трошоци за влезни материјали, неусогласеното производство, слабата преговарачка моќ и ограничениот пристап до пазарите ги</p>

компресираат маржите на земјоделските производи. Голем дел од малите земјоделци работат на или близу до нивоата на егзистенција, со минимален вишок за реинвестирање во опрема или иновации. Структурните, финансиските, организациските и слабостите на човечкиот капитал опишани погоре колективно ја еродираат профитабилноста, поткопувајќи ја долгорочната економска одржливост и конкурентност на земјоделско-прехранбените системи во регионот.

Социјална Неформален пазар на трудот и лоши услови за работа. Земјоделскиот сектор во голема мера се потпира на неплатена семејна работна сила, особено жени и постари лица, при што неформалноста е присутна и во преработката и маркетингот. Уделот на семејната работна сила претставува 50-70% од вкупната земјоделска работна сила во земјите од WB-6, со најголем удел во Косово (70%), Албанија (60-65%) и Црна Гора (60%), по што следат Босна и Херцеговина и Србија (55-60%) и Северна Македонија (50%). Иако ова обезбедува сигурност за егзистенција, исто така ја ограничува продуктивноста и ги остава повеќето работници без пристап до формални работнички права или социјално осигурување.

Депопулација на руралните области и генерациска обнова. Руралните области низ WB-6 продолжуваат да доживуваат високи нивоа на миграција во странство, предизвикани од ограничени економски можности, општествен живот и постојани празнини во руралната инфраструктура и услуги. Овој тренд го намали бројот на работна сила, ја намали достапноста на квалификувани работници и придонесе за постепено депопулирање на многу заедници. Како што помладите генерации се селат во странство или се преселуваат во урбаните средини во потрага по подобри перспективи, руралните средини се соочуваат со сè поголеми предизвици во одржувањето на земјоделското производство, одржувањето на социјалната кохезија и обезбедувањето долгорочен развој.

Исклученост на руралните жени и млади. Овој важен дел од руралните заедници се соочува со неколку постојани предизвици, вклучувајќи ниско учество во донесувањето одлуки и синцири на вредност, ограничен пристап до права на сопственост на земјиште, финансии и обука. Сопственоста на земјиштето од страна на жените, најважниот производствен капитал во земјоделскиот сектор, останува особено ниска, само 8% од регистрираните сопственици на земјиште во Косово, 11% во Албанија, помалку од 20% во Босна и Херцеговина, 17-19% во Црна Гора и Северна Македонија и 25% во Србија, што е регионален максимум. Оваа ситуација укажува на постојана нееднаквост во сопственоста на средствата и пречки за кредитирање и можности за развој.

Ограничена соработка и колективно дејствување. Земјоделските организации и задругите низ регионот остануваат слабо развиени и неструктурирани. Постојните задруги и здруженија на производители се малкубројни и често неусогласени, што ја поткопува преговарачката моќ на земјоделците и го ограничува нивниот пристап до пазарите, можностите за обука и основните услуги. Ниските нивоа на колективно дејствување и социјален капитал, исто така, ја намалуваат способноста на земјоделците да се залагаат за фер услови на работа и да ја зајакнат својата позиција во синцирот на вредности.

Слаби системи за социјална заштита. Доминацијата на неплатената семејна работа нуди основно ниво на економска сигурност, но ги остава повеќето рурални работници надвор од формалните системи за социјална заштита. Само мал дел од земјоделските работници се покриени со социјално осигурување или пензиски шеми, додека широко распространетата неформалност дополнително го ограничува

пристапот до јавни услуги и социјална помош. Ова потпирање на семејната работа ја зголемува ранливоста, особено кај жените и постарите лица, и ја поткопува и продуктивноста и генерациската обнова во руралните средини.

Ограничено квалитативно образование. Руралните средини во земјите од WB-6 продолжуваат да се соочуваат со празнини во образованието и системите за градење капацитети. Образовните институции и програмите за учење за возрасни честопати работат со ограничени ресурси, додека можностите за доживотно учење се ограничени. Земјоделците, особено жените и младите, честопати имаат недоволна финансиска писменост и претприемачки вештини, што го ограничува нивниот капацитет ефикасно да управуваат со земјоделските операции или да диверзифицираат активности што генерираат приход.

Слаби системи за трансфер на знаење и советодавни услуги. Советодавните служби и советодавните системи остануваат неусогласени, со недоволен број на вработени и слабо поврзани со потребите на земјоделците. Повеќето советници немаат партиципативни и инклузивни методи за обука, што резултира со ограничено ангажирање на жените и младите земјоделци. Слабата поврзаност помеѓу истражувачките институции, услугите за советување и земјоделските организации ја ограничува размената на знаење и прифаќањето на иновациите. Мрежите за учење од вршници и менторство се ретки, а регионалната соработка за иновации или обука е минимална, што го спречува ширењето на успешни локални прекугранични модели.

Ограничена дигитална поврзаност. Широкопојасната и мобилната покриеност се несоодветни во многу оддалечени области, оставајќи ги земјоделците исклучени од пазарите, можностите за обука и основните услуги. Ниското ниво на дигитална писменост дополнително го ограничува ефикасното користење на онлајн ресурсите, додека пристапот до е-влада и услуги за социјална заштита останува ограничен. Недостатокот на централизиран платформи за е-учење и дигитални централизиран услужни точки ја влошува изолацијата на руралните средини и го попречува учеството во модерната економија.

Еколошка Климатска ранливост и управување со водите. Повторливите суши и нередовните врнежи во Албанија, Косово и Србија значително ги намалија приносите од сточна храна и земјоделски култури, додека поплавите во северна Босна и Херцеговина ги нарушуваат производствените циклуси. Системите за наводнување остануваат недоволно развиени, покривајќи помалку од 40% од обработливото земјиште во Албанија и под 10% во Црна Гора, што укажува на широко распространета неефикасност на водата и ограничени инвестиции во прилагодување кон климатските промени. Ниските нивоа на механизација во системите за мали земјоделски стопанства дополнително ја ограничуваат продуктивноста и го попречуваат ефикасното управување со почвата.

Емисии на стакленички гасови и загадување. Високите емисии на стакленички гасови и локалното загадување се резултат на сточарски системи со ниска продуктивност, во кои неефикасното искористување на добиточната храна и отвореното складирање на ѓубривото доведуваат до зголемени емисии на метан и до деградација на квалитетот на почвата и водите. Извештаите од Албанија, Босна и Херцеговина и Црна Гора посебно го истакнуваат одлагањето на ѓубривото во близина на водотеците и недостигот од биогасни или компостирачки капацитети како итни еколошки прашања.

Деградиција на земјиштето и губење на биодиверзитетот. Прекумерната испаша во Албанија и Црна Гора, во комбинација со напуштањето на земјоделското земјиште во Босна и Херцеговина и во одредени делови од Северна Македонија, придонесува за ерозија на почвите, навлегување на грмушеста вегетација и намалување на биодиверзитетот. Во Северна Македонија, губењето на пчелните пасишта и флористичката разновидност веќе доведе до намалено производство на мед и нарушување на услугите на опрашување.

Ниско ниво на примена на климатски паметни и обновливи технологии. Само мал број земјоделци имаат имплементирано системи за наводнување на соларен погон или биогазни дигестори, а општото ниво на информираност за овие решенија останува ограничено. Високите трошоци, слабата советодавна поддршка и недоволната финансиска поддршка, како што е евидентирано во Албанија, Косово и Србија, и понатаму ја ограничуваат пошироката примена и го забавуваат напредокот кон примена на климатски паметни земјоделски практики.

Предложени мерки

По разгледувањето на клучните предизвици со кои се соочува земјоделско-прехранбениот сектор во земјите од WB-6, овој дел од документот за политики презентира сет на применливи мерки насочени кон адресирање на економските, социјалните и еколошките ограничувања во регионот. Иако бројни предизвици и понатаму го попречуваат руралниот развој, Западен Балкан располага со значајни агро-климатски предности и придобивки што произлегуваат од процесот на интеграција во ЕУ. Согласно тоа, предложените мерки се фокусираат на зајакнување на соработката и формализацијата, подобрување на пристапот до знаење и советодавни услуги, унапредување на социјалната благосостојба, како и зајакнување на климатската отпорност и управувањето со ресурсите. Заедно, овие интервенции имаат за цел да поттикнат поконкурентен, поинклузивен и еколошки одржлив земјоделско-прехранбен систем во регионот (за предложените мерки по земја, види Анекс Б).

Предложени мерки за економската димензија на предизвиците

Следните мерки претставуваат патоказ за унапредување на земјоделско-прехранбениот сектор, наведувајќи краткорочни мерки за зајакнување на институционален капацитет, унапредување на соработката меѓу производителите, подобрување на управувањето со земјиштето и поддршка на раните фази на модернизација, како и долгорочни реформи насочени кон усогласување со стандардите на ЕУ, проширување на можностите за финансирање и развој на отпорни, конкурентни и добро интегрирани синџири на вредност.

Табела 4: Предложени краткорочни и долгорочни мерки за економска одржливост на земјоделскиот сектор во WB-6

Област/Мерка	Краткорочно (1-3 години)	Долгорочно (4-8 години)
--------------	--------------------------	-------------------------

---

Соработка (групи на производители, задруги)	<p>Пилотирање на формирањето групи на производители и задруги преку насочена обука, правна советодавна поддршка и финансиска помош.</p> <p>Спроведување на проекти поврзани со зајакнување на колективниот маркетинг, набавка на влезни материјали и капацитети за управување на локално ниво, во согласност со целите на столб I од Заедничката земјоделска политика (САР) за подобрување на пазарната позиција и конкурентноста.</p>	<p>Поддршка на формалното признавање и финансирање на групи на производители и задруги во рамките на инструментите од типот на САР, вклучувајќи ги и оперативните програми на Европскиот земјоделски гарантен фонд за признати организации на производители и Мерка 3 за поддршка на соработката во рамките на столб II .</p>
Управување со земјиште	<p>Спроведување на подготвителен катастарски инвентар, доброволно здружување на земјиштето и кампањи за подигање на свеста за бенефициите од закуп на земјоделско земјиште.</p> <p>Обезбедување пристап на руралните жени до сопственички права врз земјиште преку зајакнување на спроведувањето на националната законска и политичка рамка во секоја од земјите од WB-6.</p>	<p>Правна и катастарска реформа, воспоставување земјишни банки и имплементација на структурирани доброволни шеми за доброволна консолидација на земјиштето.</p> <p>Воспоставување на систем за идентификација на земјишни парцели (LPIS) со цел усогласување со барањата на ЕУ во рамките на процесот на интеграција во ЕУ.</p>
Модернизација	<p>Зајакнување на капацитетите на јавната администрација за ефикасно управување со IPA и националните фондови за кофинансирање на современа опрема (наводнување, оранжерии, машини за молзење, мешалки за сточна храна) и промовирање на климатски паметни практики.</p> <p>Обезбедување поддржувачки шеми и достапни кредити за инвестиции во механизација, заштеда на енергија и складирање.</p> <p>Воведување гарантни шеми и наменски кредитни линии за млади и жени за поттикнување на инклузивната модернизација на земјоделските производи.</p>	<p>Усогласување на мерки за поддршка на модернизација со програмите на ЕУ за Заедничка земјоделска политика (САР) за обезбедување на одржливо и кохерентно финансирање.</p> <p>Обезбедување дополнителни грантови со иновативни алатки, кредитни линии, гаранции, ко-инвестирање и мешано финансирање, за привлекување приватен капитал, намалување на кредитниот ризик и проширување на пристапот на земјоделците до финансирање, а воедно и промовирање на зелена и дигитална трансформација во целиот земјоделско-прехранбен сектор.</p>

Интеграција на синцирите на вредност	<p>Пилотирање модели на договорно производство кои ги поврзуваат производителите и откупувачите под фер услови, како и воведување дигитални системи за следливост за обезбедување квалитет и транспарентност на производите.</p> <p>Промоција на шеми за квалитет и географски ознаки (GI) за специјализирани производи со цел зголемување на препознатливоста на пазарот, додадената вредност и конкурентноста на локалното земјоделско-прехранбено производство на домашните и извозните пазари.</p>	<p>Развивање целосни системи за следливост и сертификација за обезбедување квалитет и транспарентност долж синцирите на вредност, како и зајакнување на законодавството за договорно производство со цел формализирање на односите меѓу земјоделците и откупувачите.</p> <p>Воспоставување регионални рамки за брендирање кои го промовираат потеклото, автентичноста и одржливоста на производите, со што се зголемува конкурентноста и пристапот до пазари на национално и меѓународно ниво.</p>
Инфраструктура и логистика	<p>Инвестирање во земјоделска и преработувачка инфраструктура, објекти за ладилници, собирање и сортирање за да се намалат загубите по бербата и да се стабилизира снабдувањето.</p> <p>Подобрување на руралните патишта и локалната поврзаност за олеснување на испораката на влезни материјали и пристап до пазари, обезбедување навремен транспорт на лесно расиплива стока и посилни врски меѓу производителите, преработувачите и локалните пазари во текот на целата година.</p>	<p>Промовирање на јавно-приватни партнерства за развој на мали преработувачки капацитети за млечни производи и зеленчук во близина на производствените зони, додавајќи вредност и создавајќи можности за работа во руралните средини.</p> <p>Проширување на инвестициите во рурална логистика, комунални услуги и дигитална инфраструктура за подобрување на ефикасноста на синцирот на снабдување, привлекување приватни инвестиции и интегрирање на оддалечените земјоделски заедници во конкурентни пазари на земјоделско-прехранбени производи.</p>
Пристап до финансии и осигурување	<p>Воспоставување гарантни фондови за намалување на кредитниот ризик и проширување на пристапот на земјоделците до финансии.</p> <p>Воведување програми за финансиска писменост за подобрување на управувањето и инвестициските одлуки.</p> <p>Пилотирање шеми за земјоделско осигурување за заштита на малите производители од климатски и</p>	<p>Воспоставување на наменски финансиски институции за обезбедување достапни финансиски услуги прилагодени на земјоделците и руралните претпријатија.</p> <p>Развивање на сеопфатно осигурување од климатски ризици за заштита на земјоделските производители од загуби поврзани со временските услови, обезбедувајќи финансиска стабилност, зголемена отпорност и одржливи инвестиции во рурален и земјоделски развој.</p>

пазарни шокови, со што се
зајакнува отпорноста и стабилноста
на руралната економија.

Предложени мерки за предизвиците од социјалната димензија

Во табелата подолу е прикажан фазен пристап за зајакнување на социјалната и економската отпорност на руралните заедници, преку решавање на работничките права, инклузијата, образованието, трансферот на знаење и дигиталната поврзаност. Краткорочните мерки се насочени кон градење основни капацитети, подобрување на пристапот до основни услуги и создавање рани можности за жените, младите и малите производители. Долгорочните активности имаат за цел институционализирање на овие придобивки преку системски реформи, одржливи инвестиции и посилни управувачки механизми што овозможуваат инклузивен и одржлив рурален развој.

Табела 5: Предложени краткорочни и долгорочни мерки за социјална одржливост на земјоделскиот сектор во WB-6

Област/Мерка	Краткорочно (1-3 години)	Долгорочно (4-8 години)
Формализација и работнички права	<p>Поедноставување на постапките за формална регистрација на мали земјоделски стопанства и микро-претпријатија.</p> <p>Унапредување на доброволните шеми за социјално и здравствено осигурување со цел тие да станат подостапни за најранливите групи во руралните подрачја.</p> <p>Подигање на свесноста за безбедност и здравје при работа и за родова еднаквост.</p> <p>Поддршка на постојните земјоделски здруженија и синдикати кои се залагаат за работничките права.</p>	<p>Интегрирање на работниците во националните системи за труд и пензиско осигурување.</p> <p>Целосно спроведување на законодавството за работни односи преку воспоставување специјализирани рурални инспекциски единици и механизми за социјален дијалог.</p>

Вклучување на жени и млади	<p>Воведување грантови, менторски програми и обуки за жени и млади вклучени во земјоделството и руралниот развој.</p> <p>Пилотирање шеми за закуп на земјиште и кредитни линии за млади земјоделци.</p> <p>Вклучување на младите и руралните жени во процесите на донесување одлуки поврзани со управувањето со земјоделството и руралниот развој.</p>	<p>Воведување на посебни буџетски шеми за поддршка на млади лица од руралните подрачја со цел поттикнување инвестиции во руралните заедници.</p> <p>Институционализирање квоти за жени и млади во производителските организации и советодавните и политички тела.</p> <p>Обезбедување еднаков пристап до земјиште, финансии и наследни права преку правни реформи.</p>
Образование	<p>Инвестирање во образовните системи во руралните подрачја, образованието за возрасни и услугите во заедницата преку унапредување на инфраструктурата, подобрување на дигиталниот пристап и обезбедување основни обуки за финансиска писменост и претприемништво со цел зајакнување на вештините и благосостојбата во руралните средини.</p>	<p>Развивање програми за доживотно учење и рурално лидерство кои градат современи земјоделски, еколошки и дигитални компетенции, истовремено зајакнувајќи ги младите, жените и лидерите во заедниците да го водат локалниот развој.</p> <p>Интегрирање на земјоделството, еколошката одржливост и дигиталните вештини во училишните и стручните наставни програми со цел подготовка на квалификувана работна сила способна да одговори на идните барања на земјоделско-прехранбениот сектор, климатските предизвици и технолошкиот развој.</p>
Трансфер на знаење и советување (социјален столб на AKIS)	<p>Регрутирање и обука на рурални советници во партиципативни и инклузивни методи, со промоција на меѓусебно учење (peer-to-peer) кое ги оспособува земјоделците за заедничко развивање решенија.</p> <p>Поддршка на проширувањето и одржливоста на пилот-центрите на Центарот за земјоделска и рурална поддршка (CAAR)²⁶, врз основа на успешниот италијански модел за ефикасни советодавни услуги.</p>	<p>Целосно операционализирање на националните AKIS платформи кои ги поврзуваат истражувачките институции, советодавните служби и земјоделските организации, како и воспоставување прекугранични иновациони центри за млади и жени.</p> <p>Зајакнување на дигиталните советодавни услуги преку опремување на советниците со современи алатки и платформи што овозможуваат споделување знаење од далечина.</p>

²⁶ За да дознаете повеќе за Центарот за земјоделска и рурална поддршка кликнете [тука](#).

Дигитална поврзаност	Проширување на широкопојасната и мобилната покриеност низ руралните подрачја, паралелно со воведување дигитални советодавни алатки кои обезбедуваат информации за пазарите во реално време, советодавна поддршка и можности за обука.	Креирање постојани портали за е-учење и дигитални „one-stop-shop“ платформи кои го поедноставуваат пристапот до рурални услуги, социјална заштита и административни постапки за граѓаните и земјоделците. Промоција на програми за дигитално унапредување на вештините кои им помагаат на руралните жители, вклучително и постарите земјоделци, да користат онлајн алатки, услуги на е-управување и дигитални апликации за управување со земјоделски стопанства.
-----------------------------	---	---

Предложени мерки за предизвиците од еколошката димензија

Следниот сет на активности е насочен кон поддршка на позелен и климатски поотпорен земјоделски сектор преку насочени инвестиции и долгорочни еколошки заложби. Краткорочните мерки се фокусираат на градење практични капацитети, пилотирање на климатски паметни и ресурсно ефикасни технологии, како и зајакнување на основните системи за мониторинг и советодавна поддршка. Долгорочните мерки имаат за цел интегрирање на овие иновации во националните политики и шеми за поддршка, проширување на зелената инфраструктура и воспоставување трајни управувачки механизми кои ќе поттикнат рурален развој со ниски емисии, отпорен на климатските промени и пријателски настроен кон биодиверзитетот.

Табела 6: Предложени краткорочни и долгорочни мерки за еколошка одржливост на земјоделскиот сектор во WB-6

Област/Мерка	Краткорочно (1-3 години)	Долгорочно (4-8 години)
Климатски паметно земјоделство (CSA)	Промовирање на сорти на култури отпорни на суша, наводнување што штеди вода (капка по капка, микро-прскалки), конзервациска обработка на почвата, мулчирање и пилот-проекти за агрошумарство. Обука на советници и земјоделци за примена на методи на климатско паметно земјоделство.	Интегрирање на CSA во националните програми за рурален развој. Вклучување на усогласеноста со CSA како критериум за подобност за IPARD фондовите и други програми за поддршка. Проширување на истражувачките и мониторинг мрежи на национално и регионално ниво.

Намалување на стакленички гасови и управување со ѓубриво

Обезбедување грантови и техничка помош за унапредување на системите за исхрана, сместување и складирање на животни, зголемување на продуктивноста, благосостојбата на животните и ефикасноста на фармите.

Пилотирање мали единици за биогаз за промовирање на употребата на обновлива енергија, намалување на отпадот и создавање дополнителни извори на приход за руралните домаќинства и фарми.

Воведување и спроведување на современи стандарди за ракување со ѓубриво и ревизии на фарми за подобрување на еколошките перформанси, намалување на загадувањето и поддршка на усогласеноста со барањата на ЕУ.

Поддршка за примена на климатски паметни технологии за добиток кои ги намалуваат емисиите и ја подобруваат ефикасноста на ресурсите во сите производствени системи.

Обезбедуваме обуки и советодавни услуги што ги градат капацитетите на земјоделците за спроведување подобрени практики за управување со отпад, биолошка безбедност и одржливо управување со хранливи материи.

Развивање национални стратегии за намалување на метанот, проширување на инфраструктурата за биогаз и компост и интегрирање на известувањето за емисиите во условеноста на Заедничката земјоделска политика (CAP) и ESG стандардите, со цел промоција на климатски прифатливи сточарски и отпадни практики.

Поддршка на примена на технологии со ниски емисии и прецизно управување со хранливи материи на ниво на фарми за намалување на емисиите на стакленички гасови и подобрување на одржливоста.

Воспоставување механизми за мониторинг и стимулација што ги наградуваат фармите и за другите за мерлив напредок во намалувањето на метанот и другите земјоделски емисии.

Заштита на пасиштата и биодиверзитетот

Мапирање на деградирани пасишта, спроведување планови за ротационо пасење, пилот-плаќања за екосистемски услуги (PES) и обука на земјоделците за управување со биодиверзитетот со цел обновување на екосистемите и подобрување на одржливото управување со земјиштето.

Поддршка за примена на технологии за мониторинг на почвата и пасиштата за следење на напредокот во реставрацијата и насочување на адаптивните практики на пасење.

Воспоставување на трајни агро-еколошки шеми кои ги наградуваат практиките за зачувување, ги обновуваат пасиштата со висока природна вредност и автохтоните раси и ги интегрираат плановите за управување со опрашувачи и шуми во националните стратегии на Заедничката земјоделска политика (CAP) за зајакнување на биодиверзитетот и екосистемските услуги.

Промоција на програми за реставрација и мониторинг на живеалиштата предводени од земјоделци кои комбинираат традиционално знаење со научни упатства

	<p>Развивање иницијативи за зачувување предводени од заедницата кои комбинираат економски стимулации со заштита на биодиверзитетот за да се вклучат земјоделците и локалните засегнати страни.</p>	<p>за подобрување на долгорочната еколошка отпорност.</p>
<p>Обновлива енергија</p>	<p>Поддршка на системи за наводнување на сончева енергија за зголемување на енергетската ефикасност и намалување на зависноста од фосилни горива во земјоделството.</p> <p>Спроведување енергетски ревизии на фармите за да се идентификуваат можности за заштеда и да се подобри целокупната одржливост на фармите.</p> <p>Пилотирање на микро биогазни постројки и енергетски ефикасни преработувачки единици за промовирање на употребата на обновлива енергија и пониски емисии на јаглерод во руралното производство.</p> <p>Нудење грантови за зелени инвестиции што ги стимулираат земјоделците да усвојат одржливи технологии и практики.</p>	<p>Развивање национални програми за поддршка на фарми за обновлива енергија, вклучувајќи биогаз, сончева и ветерна енергија, за да се поттикне одржливо производство на енергија во земјоделскиот сектор.</p> <p>Поврзување на подобрувањата во земјоделската енергетска ефикасност со пазарите на јаглеродни кредити и таксономиите за одржливо финансирање за стимулирање на инвестициите со ниски јаглеродни емисии и привлекување приватен капитал.</p>
<p>Управување и мониторинг на животната средина</p>	<p>Зајакнување на инспекцијата за животната средина и прибирањето податоци за почвата, водата и биодиверзитетот за подобрување на мониторингот, усогласеноста и креирањето политики засновани на докази.</p> <p>Обука на локални службеници и земјоделски советници за целите на Европскиот зелен договор и условеноста на Заедничката земјоделска политика (CAP) со цел подобрување на спроведувањето, советодавните услуги и</p>	<p>Институционализација на системи за мониторинг на животната средина со интероперабилни бази на податоци за да се овозможи ефикасно споделување на податоци, следење и донесување одлуки врз основа на докази.</p> <p>Интегрирање на правилата за вкрстена усогласеност и еко-шемите во националните рамки за поддршка, со цел да се обезбеди усогласеност со стандардите за одржливост и да се поттикне еколошки одговорно земјоделство.</p>

усогласувањето со стандардите на ЕУ
за одржливост.

---

6. Предизвици специфични за земјата и предложени мерки за секторот за земјоделство и рурален развој во WB-6

6.1. Преглед на специфични карактеристики по земја

Обединета SWOT-анализа и анализата на заедничките основи покажуваат дека земјоделско-прехранбените системи на WB-6 споделуваат многу заеднички структурни предизвици. Сепак, секоја земја покажува различни карактеристики во зависност од избраниот синџир на вредности, институционален контекст и производствен профил. Овој дел ги разработува тие специфики за Албанија, Босна и Херцеговина, Косово, Црна Гора, Северна Македонија и Србија. Разбирањето на овие особености е клучно за прилагодување на насочени политики и интервенции што ги надополнуваат регионалните препораки.

Табела 7: Збирна табела на предизвиците специфични по земјата во земјоделскиот сектор во земјите на WB-6²⁷

Синцир на вредност/Земја	Економска димензија	Социјална димензија	Еколошка димензија
Албанија (млечни производи)	<ul style="list-style-type: none"> - Млечните производи придонесуваат со околу 40% во земјоделското производство, но производството е високо фрагментирано. - Околу 96% од фармите за млечни производи имаат помалку од 5 крави; Само мал број функционираат како полукомерцијални стада (>10 крави). - Дуализам: мал број модерни фарми и преработувачи се интегрирани на пазарот, додека најголемиот дел од малите производители остануваат во нископродуктивна неформална трговија. - Намалување на производството на млеко (2017-2023) поради ограничени инвестиции и демографски промени. 	<ul style="list-style-type: none"> - Голема зависност од неформална работна сила / неплатени членови на семејството. - Лоши услови за работа и слаб систем за социјална заштита. - Високи стапки на миграција од руралните средини и недостаток на мотивација кај младите да се вклучат во земјоделскиот сектор. - Недоволна застапеност на жените и младите во организациите и процесите на одлучување поради ограничен пристап до земјиште и културни норми. 	<ul style="list-style-type: none"> - Високи ентерични емисии на метан. - Несоодветно управување со ѓубривото, што доведува до контаминирана почва/вода. - Деградација на пасиштата и губење на биодиверзитетот од напуштање и притисок од испаша. - Ограничени инвестиции во обновливи извори на енергија и технологии за ефикасна употреба на ресурси.
Босна и Херцеговина (млечни производи)	<ul style="list-style-type: none"> - Производството е доминирано од семејни фарми со просечно 3-5 крави и неколку средни фарми (20-50 крави). - Недоволно развиена инфраструктура за преработка, складирање и маркетинг. - Увозот покрива значителен дел од домашната побарувачка. 	<ul style="list-style-type: none"> - Благосостојбата зависи од земјоделските активности, но приходите се ограничени. - Слаба организираност на производителите и недоволни советодавни и екстензивни услуги. 	<ul style="list-style-type: none"> - Интензивното производство на млечни производи предизвикува загадување на почвата, водата и воздухот. - Органската материја во почвата се намалува. - Традиционалните методи и управувањето со ѓубривото можат да ја подобрат структурата на почвата и да спречат ерозија, но примената на климатски паметни практики останува ниска.

²⁷ Оваа анализа се темели на шесте документи за Национални политики за одржливи прехранбени системи и егзистенција во руралните средини, изработени за секоја од земјите на WB-6, како што е наведено погоре.

Косово (зеленчук и млечни производи)	<ul style="list-style-type: none"> - Неусогласените парцели ја ограничуваат механизацијата/економиите од обем. Мали стада со просек од 3-5 крави; помалку од 2% од фармите имаат над 10 крави. - Ограничен пристап до технологии, слаби пазарни врски; млечните производи се соочуваат со проблеми со квалитетот/сертификацијата и нефер пристап до пазарите. 	<ul style="list-style-type: none"> - Недоволни советодавни и екстензивни услуги. - Слаба организираност на земјоделците; многумина продаваат директно преку неформални канали. 	<ul style="list-style-type: none"> - Сушите, недостатокот на вода и ризиците по здравјето на животните го загрозуваат производството. - Високите трошоци за репроматеријали + неусогласеноста ја влошуваат ранливоста. - Органското/одржливо производство е сè уште во рана фаза.
Црна Гора (млечни производи)	<ul style="list-style-type: none"> - Висока зависност од увоз. - Недоволно развиена преработка и слабо организирани пазари. - Типично 2–6 крави по домаќинство; многу мал број фарми надминуваат 10–15 крави. - Ниски откупни цени, растечки трошоци, слаби пазарни врски и слаби организации на производители. - Намалување на бројот на млечни крави и недоволна стандардизација и сертификација. 	<ul style="list-style-type: none"> - Производството е претежно семејно, многу сезонско; широко распространетата неформална продажба ја намалува следливоста. - Слаби задруги и ниска преговарачка моќ. 	<ul style="list-style-type: none"> - Северните пасишта овозможуваат испаша, но лошата инфраструктура ги изолира производителите. - Ниско ниво на дигитализација и примена на иновации што ја ограничува одржливоста.
Северна Македонија (Мед)	<ul style="list-style-type: none"> - Пчеларството обезбедува рурална егзистенција, но е неусогласено и слабо интегрирано на пазарите; изложено на нефер трговски практики. - Слаба преговарачка моќ на производителите; бавно и неусогласено брендирање и диференцијација. 	<ul style="list-style-type: none"> - Ограничен пристап до советодавни услуги и обуки; на земјоделците им е потребна поголема комуникација за политиките. - Организациите на производители се слаби; малите пчелари се маргинализирани во ценовните преговори. 	<ul style="list-style-type: none"> - Висока изложеност на суши, губење на биодиверзитетот. - Ограничено усвојување на климатски паметни и нискоемисиони технологии. - Недоволен мониторинг на почвата и биодиверзитетот.

<p>Србија (Црвена пиперка/ајвар)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Силна традиција и GI (лесковачки ајвар), но изложеност на климатски варијации, недостиг на работна сила и ограничен капацитет и пристап до пазари. - Недоволна искористеност на заштитата со географска ознака. - Малите производители немаат доволно вештини за развој на производи, технологии и маркетинг. - Пазарот се потпира на директна и сезонска продажба; изложеност на нефер конкуренција од евтин индустриски и увезен ајвар. 	<ul style="list-style-type: none"> - Производителите се претежно независни; слаба соработка во рамките на/помеѓу синцирите на вредност. - Ограничена свест за јавното финансирање и обврските за усогласување. 	<ul style="list-style-type: none"> - Климатската варијабилност ги намалува приносите на пиперки и достапноста на вода. - Преработката создава дополнителни притисоци во однос на отпад и потрошувачка на енергија (амбалажа, гориво).
--	--	--	---

6.2. Предложени мерки за секоја земја од WB-6

Врз основа на специфичните предизвици по земјата анализирани во претходниот дел, овој дел од документот за политиката дава национални препораки за поддршка на транзицијата кон поодржливи прехранбени системи и егзистенција во земјите од WB-6.

Албанија: синџир на вредност на млечни производи

Врз основа на идентификуваните предизвици во синџирот на вредност на млечни производи, се предлага сет на сеопфатни препораки за зајакнување на секторот преку унапредување на квалитетот, одржливоста, конкурентноста и инклузивноста. Унапредувањето на центрите за собирање млеко, системите за сертификација и обуката на земјоделците може да ја подобри безбедноста на храната и да придонесе за усогласување со стандардите на ЕУ. Зајакнувањето на задругите може да ја зголеми преговарачката моќ на земјоделците, да ги намали трошоците и да го прошири пристапот до пазарот. Имплементацијата на климатски паметни иновации, како што се производството на биогаз, подобреното управување со ѓубривото и отпорните системи за добиточна храна, може да ги намали емисиите, а воедно да ги заштити екосистемите.

Насочените финансиски инструменти, вклучувајќи кредитни линии специфични за млечни производи, грантови и алатки за ублажување на ризици, можат да ги олеснат инвестициите во модерни технологии и да ги заштитат производителите од економски шокови. Давањето приоритет на жените и младите преку насочени обуки, пристап до кредити и лидерски можности, ќе промовира генерациска обнова и правичен развој. Поттикнувањето на диверзификацијата на активностите и преработката со додадена вредност може да ги зголеми приходите на земјоделците и да го прошири нивниот пазарен дострел. Конечно, проширувањето и дигитализацијата на советодавните услуги и системите за податоци ќе ја поддржат примената на одржливи практики и ќе овозможат донесување одлуки засновани на докази долж целиот синџир на вредност.

Босна и Херцеговина: синџир на вредност на млечни производи

Млечниот сектор во Босна и Херцеговина бара ребалансирање на синџирот на вредност за да земјоделците добиваат пофер приходи и да останат конкурентни. Политиките треба да се фокусираат на зајакнување на домашното производство за намалување од зависноста од увоз, а воедно да се подобри одржливоста на животната средина и долгорочната одржливост на секторот. За да се заштити квалитетот на почвата, водата и воздухот, потребни се инвестиции во современи системи за управување со ѓубриво, лагуни за отпадни води и правилно ракување и вградување на органски ѓубрива. Промовирањето на климатски паметни технологии, како што е производството на биогаз, може да ги намали емисиите, да генерира обновлива енергија и да ја подобри ефикасноста на фармите, под услов дигестатот да се врати во почвата за да се одржат нивоата на хранливи материи. Поддршката за традиционалните системи базирани на пасишта може да ја подобри плодноста на почвата и да ја намали ерозијата, додека системите за обука и мониторинг ќе им помогнат на земјоделците да применуваат балансирани практики за управување со хранливи материи што го спречуваат загадувањето на подземните води. Зајакнувањето на финансиските стимулации, услугите за проширување и усогласеноста со животната средина ќе помогнат

во усогласувањето на секторот со принципите на одржливо земјоделство, ќе ја подобри отпорноста и ќе обезбеди синцирот на вредност на млечни производи да остане економски одржлив и еколошки одговорен.

Косово: Синцир на вредност на зеленчук и млечни производи

Во случајот на Косово, отпорноста на синцирите на вредност може да се зголеми со подобрување на следењето на приходите, намалување на трошоците за производство, подобрување на пристапот до пазарот и проширување на преработката со додадена вредност. Подоброто следење на распределбата на приходите, особено уделот што го задржуваат земјоделците, заедно со насочената поддршка за брендирање, диверзификација на производите и сертификација, може да ја зголеми конкурентноста и да обезбеди пофер принос. Исто така, на секторот му се потребни мерки за поттикнување на вклучувањето на жените и младите луѓе. Редовните анкети за условите за работа, стабилноста на приходите и карактеристиките на работната сила можат да помогнат во идентификувањето на ранливостите и насочувањето на интервенциите. Проширувањето на членството во задругите, зголемувањето на транспарентноста во цените и зајакнувањето на пристапот до обуки, услуги за проширување и дигитални алатки може да ја зголеми социјалната одржливост на двата синцири и да поддржи порамноправно учество. Конечно, во случајот на Косово, воспоставувањето основни индикатори за животната средина и промовирањето на агро-еколошките практики, како што се ротационото пасаење, органското производство на зеленчук, ефикасното наводнување и агрошумарството, можат да ги намалат климатските ризици и да го подобрат здравјето на екосистемот. Поврзувањето на одржливото производство со пазарните стимулации (еко-ознаки, премиум цени) дополнително ќе ја поттикне примената.

Црна Гора: Синцир на вредност на млечни производи

Во Црна Гора, подобрувањето на конкурентноста може да се постигне преку поддршка на земјоделските производи базирана на перформанси, модернизација на малите и средни млекарници, фер откупни цени на млекото, подобри системи за собирање и посилен извозен капацитет. Исто така, секторот бара ревитализирано рурално учество преку поддршка на млади земјоделци, јакнење на улогата на жените, подобрување на советодавните услуги и зајакнување на задругите за да се обезбеди пофер распределба на вредноста и кохезија на заедницата. Од еколошки аспект, одржливото управување со пасиштата, подобреното ракување со отпад, зелените технологии и зголемената климатска отпорност се клучни за намалување на еколошкиот отпечаток на секторот. Заедно, овие мерки имаат за цел да го трансформираат синцирот на вредност на млечни производи во Црна Гора во поконкурентен, инклузивен и климатски отпорен систем кој го поддржува руралниот развој, а воедно е усогласен со принципите за одржливост на ЕУ и FAO.

Северна Македонија: Синцир на вредност на мед

Секторот за производство на мед во Северна Македонија би имал значителна корист од стандардизирани алатки за следење на приходите што им овозможуваат на пчеларите да ги следат приносите, трошоците за производство и продажните перформанси. Мапирањето на распределбата на вредноста долж синцирот, од пчелари до агрегатори, преработувачи и трговци на мало, ќе помогне во идентификувањето на ценовните нерамнотежи и ќе поддржи интервенции за фер пазар. Проширувањето на пристапот до пазарот преку сертификации, диверзифицирани производи на база на мед и проценки на трошоците и придобивките од

иницијативите за брендирање и етикетирање ќе ја подобри конкурентноста и ќе отвори нови домашни и извозни можности. Исто така, потребни се редовни истражувања за да се разбере зависноста на домаќинствата од пчеларството, сезонската динамика на трудот и вклученоста на семејството. Следењето на клучните индикатори, како што се уделот на вредноста што ја задржуваат пчеларите, стабилноста на приходите и учеството на жените и младите, ќе помогне да се обезбеди инклузивен развој на секторот. Зајакнувањето на задругите и здруженијата за пчеларство може да ја зголеми транспарентноста во одредувањето на цените и да ја подобри преговарачката моќ. Зголемувањето на пристапот до обука, дигитални алатки, услуги за проширување и професионален развој ќе ја зголеми социјалната одржливост и ќе ја поддржи професионализацијата на секторот. Конечно, синцирот на вредност на медот е директно поврзан со здравјето на екосистемот, што го прави долгорочниот мониторинг на животната средина од суштинско значење. Воспоставувањето на основни индикатори за биодиверзитетот на опрашувачите, продуктивноста на кошниците, инцидентите со колапс на колониите, остатоците од пестициди и состојбата на цветните ресурси е клучно за информирано донесување одлуки. Промовирањето на одржливи практики за пчеларство, како што се органското производство, пошумувањето со видови богати со нектар и агрошумарството, може да ги зајакне живеалиштата на опрашувачите и да го намали притисокот врз поединечните екосистеми.

Србија: Синцир на вредност на авјар

Зајакнувањето на синцирот на вредност на Авјар во Србија бара насочена институционална поддршка, подобрени советодавни услуги и стратешки инвестиции во сите димензии на одржливост. Поголема отпорност може да се постигне со поддршка на одгледување во затворен простор и климатски паметно одгледување, подобрување на пристапот до отпорни сорти, проширување на сертификацијата и брендирањето на производите и подобрување на маркетингот, соработката и диверзификацијата на продажните канали. Посилните здруженија на производители, подобрениот пристап до обуки, подобрите податоци за работната сила во домаќинствата и насочените технолошки иновации можат да го намалат обемот на работа и да ги подобрат можностите за жените, младите и малите фарми. Од еколошки аспект, промовирањето на органското производство, намалувањето на употребата на хемикалии, подобрувањето на ефикасноста на наводнувањето, зачувувањето на почвата и биодиверзитетот и валоризацијата на отпадот од преработката значително ќе ја подобрат одржливоста и циркуларноста на синцирот.

7. Препораки за политики за одржливи прехранбени системи и егзистенција во WB-6

Следните препораки ги консолидираат клучните предлози добиени од регионалните анализи и ќе служат како стратешка рамка за креаторите на политики за унапредување на усогласувањето со Стратегијата „Од фарма до вилушка“ (Farm to Fork – F2F) и Заедничката земјоделска политика (CAP) на ЕУ. Развојните партнери и институциите на ЕУ²⁸ треба да ја користат оваа рамка за насочување на финансиски инструменти, техничка помош и

---

²⁸ Низ целото поглавје со препораки, ЕУ е идентификувана како примарен засегнат чинител во олеснувањето на интеграцијата на земјите од WB-6 во рамките на ЕУ.

интервенции за јакнење на капацитети што го поддржуваат развојот на одржливи, инклузивни и конкурентни земјоделско-прехранбени системи низ целиот Западен Балкан.

Усогласување на националната политика и законската рамка на национално и регионално ниво со Заедничката земјоделска политика на ЕУ и Стратегијата „Од фарма до вилушка“ за да се обезбеди усогласување на стандардите за безбедност на храната, животната средина и квалитет со барањата на ЕУ. Националните влади треба да дадат приоритет на навременото транспонирање и спроведување на релевантните регулативи на ЕУ. Агенциите за развој можат да го поддржат овој процес со финансирање на иницијативи за јакнење капацитети за регулаторните и инспекциските тела. ЕУ може дополнително да го зајакне усогласувањето со обезбедување насочена техничка помош, вклучително и преку твининг (Twinning) проекти. Твининг проектите остануваат еден од клучните инструменти на ЕУ за помагање на земјите кандидати и потенцијални кандидати да го усогласат своето законодавство и институционални практики со стандардите на ЕУ. Тие го олеснуваат директниот трансфер на експертиза од јавните администрации на земјите-членки на ЕУ до нивните колеги, зајакнувајќи го административниот капацитет и обезбедувајќи практично, одржливо усвојување на нормите на ЕУ.

Воспоставување формални механизми за координација на AKIS, подобрување на професионалните стандарди и акредитацијата на земјоделските советници и проширување на употребата на дигитални платформи за генерирање и дисеминација на знаење. Националните влади треба да ја вградат модернизацијата на AKIS во рамките на политиките за интеграција во ЕУ, рурален развој и политики за иновации. Развојните партнери и ЕУ преку програми како што се Хоризон Европа и Еразмус+ треба да обезбедат насочена поддршка преку финансирање на иновативни центри, напредна обука за даватели на советодавни услуги и структурирани прекугранични мрежи за размена на знаење. Зајакнувањето на AKIS ќе го подобри усвојувањето на одржливи практики, ќе ги забрза технолошките иновации и ќе ја зголеми конкурентноста на земјоделскиот сектор.

Унапредување на консолидацијата на земјиштето намалување на неусогласеноста на земјиштето како клучен инструмент за подобрување на конкурентноста на земјоделците, олеснување на инвестициите и придонесување за поефикасно управување со земјиштето. Националните власти треба да спроведат добро структурирани шеми за консолидација поткрепени со модерни катастарски системи, транспарентни земјишни регистри и законски рамки што ги штитат сопственичките права. Треба да се воведат механизми за стимулација, како што се финансиска поддршка или подобрувања на инфраструктурата, за да се охрабрат соседните сопственици на земјиште доброволно да ги спојат и реорганизираат фрагментирани парцели. Финансирањето од ЕУ IPA и IPARD, надополнето со помош од развојните партнери, може да игра клучна улога со финансирање на катастарски ажурирања, геодетски премер, правни и медијаторски услуги и основна инфраструктура за консолидираните поседи.

Воспоставување и операционализација на поволни законски рамки за земјоделските задруги и организациите на производители, вклучувајќи поедноставени процедури за регистрација, јасни правила за управување и насочени фискални стимулации за зголемување на преговарачката моќ на земјоделците, пристапот до пазарот и интеграцијата во сегменти со поголема додадена вредност. Агенциите за развој можат да ги надополнат овие напори со обезбедување правна, менаџерска и бизнис-развојна поддршка на новите и постоечките групи, помагајќи им да изградат робусни организациски и финансиски

структури. Инструментите на ЕУ, вклучувајќи ги IPA и IPARD, треба да се искористат за финансирање на заедничка инфраструктура за задругите, како што се капацитети за преработка, складирање, системи за набавка на влезни материјали и заеднички платформи за маркетинг и дистрибуција.

Зајакнување на финансиската вклученост во земјоделско-прехранбениот сектор преку партнерство со локални финансиски институции за воспоставување земјоделски гарантни фондови и механизми за поделба на ризикот што го олеснуваат кредитирањето на малите земјоделци, жените и младите претприемачи. Регулаторните рамки треба да го поттикнат и развојот на прилагодени финансиски производи усогласени со потребите на новите и недоволно опслужените земјоделски производители. Агенциите за развој можат да ја поддржат оваа агенда со дизајнирање на мешани финансиски инструменти, програми за техничка помош и поддршка за подготвеност за инвестиции што ги намалуваат бариерите за кредитирање и го стимулираат учеството на приватниот сектор. Финансирањето од ЕУ IPA и IPARD треба да се искористи за кофинансирање на стартап компании, иновативни бизнис модели и инвестиции со додадена вредност предводени од жени и млади.

Зајакнување на капацитетите за преработка на земјоделско-прехранбени производи и системите за обезбедување квалитет за подобрување на конкурентноста и поддршка на диверзификацијата во производи со повисока вредност. Владите се охрабруваат целосно да ги користат инструментите на ЕУ, особено оние согласно Регулативата (ЕУ) бр. 1151/2012 за шеми за квалитет на земјоделски производи и прехранбени производи за промовирање на географски ознаки (GI), традиционални специјалитети и други сертификати со додадена вредност. Развојните партнери можат да играат дополнителна улога преку обезбедување техничка помош за стандардизација на производи, системи за мониторинг и усогласеност со барањата на ЕУ за квалитет и безбедност.

Зајакнување на формалните пазарни врски, подобрување на транспарентноста и обезбедување балансирана распределба на вредноста долж синџирот на снабдување. Регионалните приоритети вклучуваат развој на дигитални пазари, пошироко усвојување на шеми за договорно земјоделство и засилени активности за промоција на извозот. Националните влади треба да воспостават поволни правни и регулаторни рамки за договорно земјоделство, вклучувајќи јасни правила за обврски, решавање на спорови и стандарди за квалитет. Агенциите за развој можат да ја поддржат модернизацијата на пазарните системи преку инвестирање во платформи за е-трговија, логистички решенија и услуги за поврзување производител-купувач. ЕУ може дополнително да придонесе преку олеснување на регионалната трговска интеграција, унапредување на меѓусебното признавање на стандардите и поддршка на хармонизацијата со пазарните барања на ЕУ.

Промовирање на усвојувањето на климатски паметно земјоделство и одржливи земјоделски практики преку насочени стимулации, регулаторна поддршка и советодавни услуги за градење отпорни системи за храна и намалување на влијанијата врз животната средина. Приоритетните мерки вклучуваат воведување сорти на култури отпорни на суша, ефикасни технологии за наводнување, подобрени практики за управување со ѓубриво и хранливи материи, проширена употреба на обновлива енергија на фармата и подобрени активности за зачувување на биодиверзитетот. Агенциите за развој и ЕУ, особено преку инструменти за финансирање усогласени со Зелениот договор, треба да ги поддржат овие

напори со финансирање на пилот-иницијативи, применети истражувања и техничка обука за земјоделци и советници.

Спроведување на мерки и политики за поддршка посветени на младите луѓе од руралните средини за да се спречи депопулацијата на руралните средини и да се обезбеди генерациска обнова во земјоделството во земјите од WB-6. Ова вклучува интегрирање на младите во националните и локалните политики за рурален развој, обезбедување грантови за стартап компании, олеснување на пристапот до земјиште и финансии и подобрување на руралната инфраструктура и социјалните услуги. Агенциите за развој можат да поддржат програми за претприемништво, менторство и иновативни центри насочени конкретно кон младите земјоделци. ЕУ може да придонесе преку иницијативи за локален развој водени од заедницата и инструменти за финансирање кои го подобруваат учеството на младите во одржливите земјоделско-прехранбени синџири на вредност.

Отстранување на структурните бариери за учество на жените во земјоделството, вклучувајќи еднаков пристап до земјиште, кредити, советодавни услуги и лидерски позиции во организациите на производители и задругите за зајакнување на отпорноста на руралните заедници и поттикнување на инклузивен развој. Насочените правни рамки, фискалните стимулации и родово одговорните земјоделски програми можат да го олеснат економското зајакнување на жените. Агенциите за развој можат да обезбедат програми за градење капацитети, бизнис обука и менторство за руралните жени, додека ЕУ може да поддржи проекти што промовираат родова еднаквост и инклузивно учество во земјоделско-прехранбените системи.

Горенаведените препораки нудат стратешка рамка (патоказ) за националните влади за спроведување проактивни мерки во поддршка на пристапувањето во ЕУ, за агенциите за развој за дизајнирање на насочени програми за помош и за ЕУ ефикасно да додели финансиска и техничка поддршка за да се обезбедат одржливи прехранбени системи и егзистенција во руралните средини во земјите од WB-6.

АНЕКСИ

АНЕКС А: Детални информации за консултативните состаноци по земја

Земја	Работилници	Синцир на вредности	Општина	Вкупно	Жени	18-40 години
Албанија	Прва	МАП-ови	Малези е маде	20	2	5
	Втора		Белш	20	1	4
	Трета	Млечни производи	Берат	10	3	1
	Четврта		Лушње	15	10	2
	Петта		Зал хер, Тирана	13	0	3
Вкупно			78	16	15	
Црна Гора	Прва	Млечни производи	Жупа	16	4	4
	Втора		Никшиќ	15	13	7
	Трета		Тузи	16	1	3
	Четврта		Даниловград	15	5	2
	Петта		Бијело Поље	15	1	2
Вкупно			77	24	18	
Србија	Прва	Вино	Рековац	14	9	5
	Втора	Зеленчук	Лесковац	10	7	1
	Трета		Рудно	12	8	2
	Четврта	Вино	Парачин	19	11	12
	Петта	Вино и зеленчук	Крушевац	12	9	10
Вкупно			67	44	30	
Босна и Херцеговина	Прва	Млечни производи	Б. Петровац	19	13	8
	Втора		Бања Лука	10	4	5
	Трета		Србац	17	17	0
	Четврта		Тузла	17	1	10
	Петта		Братунац	19	19	0
Вкупно			82	54	23	
Косово	Прва	Млечни производи	Призрен	12	2	4
	Втора	Зеленчук	Пеја	12	0	4
	Трета	Зеленчук	Призрен	12	8	5
	Четврта	Зеленчук	Мамуша	16	0	9
	Петта	Зеленчук	Сухарека	10	0	3
Вкупно			62	10	25	
Северна Македонија	Прва	Вино и пчеларство	Виница	18	1	0
	Втора		П. Шапка	16	7	0

Вкупно	Трета		П. Шапка	22	10	0
	Четврта		Велес	26	0	0
	Петта		Онлајн	12	1	0
Вкупно				94	19	0
				826	315	222

АНЕКС Б. Краткорочни и долгорочни мерки за секоја земја од WB-6

Табела 8: Краткорочни и долгорочни мерки за економската димензија по секоја земја од WB-6

Земја	Краткорочни (1-3 години)	Долгорочни (4-8 години)
Албанија (млечни производи)	Промовирање на задруги и групи на производители преку обука и правна поддршка; грантови од IPARD III за механизација, обновлива енергија; пилот-програми за дигитална следливост.	Спроведување на доброволна консолидација и закуп на земјиште преку катастарска реформа; голема инфраструктура за наводнување и обновлива енергија; регионална промоција на географска вредност за сирење и маслинки.
Босна и Херцеговина (млечни производи)	Зајакнување на кооперативното управување и обезбедување надградби на мала опрема преку IPARD II; пилот-договорно земјоделство; грантови за ладилници.	Развијте банки за земјиште и механизми за лизинг; инвестирајте во центри за обновлива енергија и преработка; следливост на географските индустрии за сирење; интегрирани логистички центри.
Косово (зеленчук и млечни производи)	Воспоставување групи на производители; IPA/IFAD кредити за мала опрема; пилот модели за поврзување земјоделец-преработувач; мали преработувачки единици.	Пилот-проект за консолидација на земјиште со катастарски ажурирања; проширување на системите за наводнување и соларни системи; системи за сертификација и брендирање; инвестиции во рурални патишта.

Црна Гора (млечни производи)	Ревитализирање на малите задруги; поддршка од IPARD III за единици за молзење и ладење; помош за мали преработувачи на млеко; места за собирање во селата.	Регистрирање на пасишта и разјаснување на сопственоста; млечни постројки за обновлива енергија; Географски ознаки за традиционални сирења; ладни синцири и проширување на руралните патишта.
Северна Македонија (мед)	Поддршка на кооперативни шеми во секторот за мед; грантови за преработка на обновливи извори; промоција на договорно земјоделство; центри за сортирање и складирање.	Доброволно групирање и консолидација на земјиште; унапредување на руралната инфраструктура; следливост и маркетинг на географски ознаки; регионални логистички центри.
Србија (црвена пиперка/ ајвар)	Подобрување на кооперативното управување; гарантни фондови за опрема и кредити за млади; проширување на договорното земјоделство за зеленчук и ајвар; резервоари за ладење и рурални патишта.	Стимулации за изнајмување на земјиште и консолидација; обновување на наводнувањето и искористување на енергијата од отпадот; спроведување на систем за географска индустриска гама за лесковачкиот ајвар; преработувачки капацитети и системи за обновлива енергија.

Табела 9: Краткорочни и долгорочни мерки за социјалната димензија по секоја земја од WB-6

Земја	Краткорочни (1–3 години)	Долгорочни (4–8 години)
Албанија (млечни производи)	Поддршка за формализацијата на семејните фарми; воведување грантови за родова еднаквост/младинска	Институционализирање на руралното осигурување; интегрирање на национална федерација на задруги; интегрирање на родовата еднаквост во земјоделското право и реформата на наследување на земјиштето.

	рамноправност; обуки за задруги; зајакнување на руралните советодавни услуги за безбедност при работа.	
Босна и Херцеговина (млечни производи)	Обезбедување правна помош за формирање задруги; проширување на советодавната покриеност; пилотирање на рурални пензиски и здравствени шеми.	Хармонизирање на системите за социјална заштита низ сите ентитети; воспоставување постојана рурална советодавна академија; спроведување унифицирани рамки за соработка и родова еднаквост.
Косово (зеленчук и млечни производи)	Грантови за претприемништво и инкубација насочени кон млади; менторство за жени во агро-бизнисот; зајакнување на локалните групи на производители.	Интегрирање на кредитни линии за млади/жени во националните програми; вградување на индикатори за социјална инклузија во IPARD; развивање на сојузи на задруги со силен маркетинг капацитет.
Црна Гора (млечни производи)	Промовирање кампањи за фер трговија и безбедни услови за работа; обука на жени/млади за преработка и маркетинг на млечни производи; пилот-формирање на производителски задруги.	Воведување центри за услуги за рурален развој кои обезбедуваат обука и социјална заштита; консолидирање на кооперативни мрежи поврзани со шеми на PDO/PGI.
Северна Македонија (мед)	Зајакнување на здруженијата на пчелари; обуки за лидерство, комуникација и безбедност; поттикнување младински пчеларски клубови.	Институционализирање на социјалните задруги; интегрирање на здруженијата за пчеларство во поддршката усогласена со Заедничката земјоделска политика (CAP); обезбедување еднаков пристап за жените до советодавни услуги и финансирање.

Србија (црвена пиперка/ ајвар)	Зајакнување на здруженијата на производители; стручна обука за претприемништво во земјоделско-прехранбениот сектор; промовирање на инклузија на сезонски работници.	Воспоставување професионални задруги со статус на социјално претпријатие; вградување рурални единици за социјална политика во рамките на министерствата за одржување на инклузијата и мониторинг на работничките права.
------------------------------------	---	---

Табела 10: Краткорочни и долгорочни мерки за еколошката димензија по секоја земја од WB-6

Земја	Краткорочни (1–3 години)	Долгорочни (4–8 години)
Албанија (млечни производи)	Пилотирање биогазни и компостирачки единици за управување со арското ѓубриво; обуки за климатски паметно хранење и ефикасно наводнување; обновување на деградирани пасишта и пошумување за контрола на ерозија.	Воспоставување национален инвентар на емисии на стакленички гасови од сточарството и национална биогазна програма; проширување на реставрацијата на пасишта во заштитени подрачја; целосно усогласување со Директивата за нитрати на ЕУ и целите на Зелениот договор.
Босна и Херцеговина (млечни производи)	Подобрување на складирањето на арското ѓубриво и управувањето со хранливи материи преку грантови на ниво на ентитети; демонстрација на биогазниот потенцијал на поголеми фарми; обука на советодавниот кадар за климатски паметно земјоделство (CSA).	Воспоставување државен систем за еколошки мониторинг на почвите и водите; проширување на биогазните и системите за управување со отпад; воведување агро-еколошки плаќања за заштита на биодиверзитетот и складирање на јаглерод.

Косово (зеленчук и млечни производи)	Промовирање на наводнување капка по капка и собирање дождовница; обука за компостирање на ѓубриво и енергетска ефикасност; иницирање на мали пилот-проекти за обновлива енергија.	Интегрирање на управувањето со климатскиот ризик во стратегијата за земјоделство; изградба на регионални кластери за соларна енергија/биогаз; проширување на инфраструктурата за наводнување и капацитетот за складирање вода преку финансирање од донатори.
Црна Гора (млечни производи)	Воведување планови за одржливо управување со пасишта и поврзување со еко-туризам; поддршка за соларни системи за ладење во планинските млекарници; кампањи за подигање на свеста за намалување на отпадот.	Воспоставување национална шема за плаќање за екосистемски услуги; зголемување на инвестициите во обновлива енергија во планинските региони; интегрирање на млечниот сектор во стратегијата за адаптација на климатските промени.
Северна Македонија (мед)	Промовирање на фуражни растенија и живеалишта на опрашувачи кои се пријателски настроени кон биодиверзитетот; обука за органско пчеларство и управување со климатскиот ризик; воспоставување на еколошки мониторинг на флората и почвата.	Институционализирање на заштитата на опрашувачите и биодиверзитетот во рамките на еко-шемите усогласени со Заедничката земјоделска политика; создавање национална база на податоци за здравјето на пчелите и вреднувањето на екосистемските услуги.
Србија (црвена пиперка/ ајвар)	Подобрување на енергетската ефикасност во преработката и пакувањето; пилотирање на шеми за рециклирање на отпад и транспорт со ниски јаглеродни емисии; следење на климатските ризици за производство на пиперки.	Воведување стандарди за зелена индустрија за преработувачки погони; поддршка на интеграцијата на обновливи извори на енергија и етикетање на јаглеродниот отпечаток за извоз на ајвар; обновување на

		деградираното земјоделско земјиште преку еко-шеми на Заедничката земјоделска политика (CAP).
--	--	--
